

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

SVERIGE 15:—
NORGE 15:—
DANMARK 15:—

DECEMBER 9/10 · 91

Denna gravrelief från 300–400-talen e Kr har påträffats i Neumagen och finns nu i Trier. Man ser ett antal män samlade runt ett bord med en stor hög mynt i mitten, en korg med mynt och en bok (?) till vänster. Mannen i mitten ser ut att kontrollera myntets äkthet. Det anses att relieven föreställer några bönder som kommer till jordägaren med arrendeavgiften. Foto: Provinzialmuseum, Trier.

Denarfyndet i Norrkvie, Grötlingbo **sid 220**

De svenska femkopekerna 1788 **sid 223**

Myntsamlaren Gustaf Cavalli **sid 228**

Husebybruks polletter **sid 232**

Fyndhantering i historiskt perspektiv **sid 236**

NYUTKOMMEN – MYNTBOK!!

KRISTINAS ettöringar av koppar

av STEN TÖRNGREN

Denna bok redogör för alla kända varianter av Kristinas Ettören och ersätter Hallborg & Hartmans bok från 1883. Ca 160 sidor.

Alla mynt beskrivs med teckningar, foto och text. Dessutom innehåller boken 20-talet kapitel om numismatik. Tex: Hur tillverkningen gjordes på 1600-t. Skattfynd. Tillverkningsfel. Felpräglingar. Förfalskningar. Vad fick man för Ett öre? Drottning Kristina som numismatiker.

PRIS: 125:- + porto

Säljes genom:

MYNTSAMLARNAS POSTORDER

240 32 FLYINGE. Tel. 046-526 30

Distributör för återförsäljare.

Medlem av Sveriges Mynthandlares Förening.

ULF NORDLINDS MYNTHANDEL AB

Nybrogatan 36 • Box 5132, 102 43 Stockholm

Telefon 08-662 62 61

KÖPER • SÄLJER • VÄRDERAR
MYNT • SEDLAR • MEDALJER
ORDNAR

Numismatisk litteratur

Medlem av Sveriges Mynthandlares Förening

Gustav II Adolf
(1611-1632)

VISSTE DU ATT . . .

. . . Gustav II Adolf lät prägla de första svenska kopparmynten sk. klippingar (1/4 och 1/2 ören) i Säter i Dalarna år 1624?

Beställ medlemsförteckning från:

SVERIGES
MYNTHANDLARES
FÖRENING

ÖSTRA STORGATAN 20
S-611 34 NYKÖPING

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGENS TIDSKRIFT

Föreningen:

Sandhamnsgatan 50A, nb
115 28 Stockholm
Tel 08-667 55 98
(onsdag - torsdag kl 10.00 - 13.00)

Svensk Numismatisk Tidskrift:

Box 5405
114 84 Stockholm
Postgiro 15 00 07 - 3
Bankgiro 219 - 0502
Svenska Handelsbanken

SNF utkommer under
första veckan i
februari - maj,
september - december
Prenumeration: helår 100:-

ANSVARIG UTGIVARE
Ian Wiséhn

REDAKTION
Tel 08-783 94 00

Redaktör:
Monica Golabiewski Lannby

Manuskriptgranskare:
Lars O Lagerqvist

Annonser:
Kjell Holmberg
Tel 0292-303 45
(kvällstid och helger)

Annonspriser:

2:a omslagssidan	1 450:-
omslagets 4:e sida	1 800:-
1/1 sida (151×214 mm)	1 200:-
2/3 sida (99×214 mm)	850:-
1/2 sida (151×105 mm)	650:-
1/3 sida (47×214 mm)	450:-
1/4 sida (72×105 mm)	350:-
1/6 sida (47×105 mm)	250:-
1/12 sida (47×50 mm)	150:-

Sista materialdag:

Den 1:a i månaden
före utgivning
Heloriginalt alt manus och
gärna skiss.
Sändes till SNF, adress enl ovan.

Annonser som ej är förenliga
med SNF:s, FIDEM:s och
AINP:s etik kommer att avböjas

Tryck:
Masterprint Sätteri & Tryckeri AB
ISSN 0283-071X

Höstprogrammet 1991

Om ej annat anges, hålls mötena kl 18.30 på Sandhamnsgatan 50 A (Föreningens nya lokaler, tag buss nr 41 till Rökubbsgatan eller T-bana till Gärdet).

December 5 Kl 18.00. SNF, *Brennerafton* på KMK med anledning av "Thesaurus nummorum" 300 år.

December 11 Den sedvanliga julfesten med lotteri och frågesport.

Vårprogrammet 1992

Februari 11 Visa och berätta om dina medtagna, nyförvärvade mynt.

Övriga dagar: 11/3, 23/4, 15 - 16/5 (prel).

Obs! Kansliet är stängt över jul- och nyårshelgerna. Öppnar åter 8 januari 1992. Kansliet meddelar vidare att beställda svenska samlarset (1991) finns att hämta.

Redaktionen beklagar den felaktigt införda gamla annonsen från Sveriges Mynt-handlars Förening i förra numret och lovar bättra sig.

För övrigt önskar vi alla läsare en

GOD JUL och ETT GOTT NYTT ÅR 1992!

Recensioner

s 242

Från läsekretsen

s 244

Föreningar och auktioner

s 246 - 247

SNF:s kansli

har postadress:
Sandhamnsgatan 50 A nb
115 28 Stockholm.

Telefontid onsdag och torsdag 10 - 13,
tel 08-667 55 98.

Besökstid 10.30 - 13.00 onsd och torsd.
OBS! Ändrade dagar.

Semesterstängt:

midsommar - 1 sept samt jul- och
nyårshelgerna.

MYNTNYTT

Nya svenska
minnesmynt 1992.

Viktig information
sid 240.

MEDALJNYTT

På sid 247
presenteras föreningens
medalj över
Elias Brenner.

Denarfyndet i Norrkvie i Grötlingbo på Gotland 1983–1985

Av Lennart Lind

Gotland är berömt för sina fynd av romerska *denarer*. Denaren är ett silvermynt, ungefär så stort som en gammal svensk 25-öring men tyngre; i nypräglad skick vägde det mellan 3 och 4 gram. Denarer präglades från strax före 200 fKr till omkring 250 e Kr, alltså i mer än 450 år. Flera svenska forskare, arkeologer och historiker har behandlat de gotländska denarfynden, så tex Oscar Almgren och Birger Nerman (1923),¹⁾ Sture Bolin (1926)²⁾ samt jag själv, i böcker 1981 och 1988 och i en del artiklar.³⁾

Denarerna på Gotland har i allmänhet påträffats under jordbruksarbete, vid plöjning, undanröjande av stenar och liknande. De denarer man känner till hittades framförallt under hundraårsperioden 1834–1937. Under den tiden gjordes ett eller flera större fynd praktiskt taget varje decennium: 124 denarer påträffades 1834 i Bringsarve i Eskelhems socken (nr 27⁴⁾), 660 st 1842 i Kams i Lummelunda (nr 73), 55 st 1852 i Suderbys, Västerhejde (nr 117), 60 st 1858 i Bomunds i Burgen, När (nr 79), 108 st 1859 i Bjärs, Guldrupe (nr 46), 66 st 1864 i Öja, Öja (nr 121), 323 st 1867 i Hallegårda, Halla (nr 53); 1870 hittade man vid dikesrensning i Sindarve i Hemse en *lerkruka* med inte mindre än 1500 denarer (nr 62); 211 mynt grävdes 1873 fram i Djupbrunns i Hogrän socken (nr 63), 390 st 1874 i Sojvide i Sjonhem (nr 89), 96 st 1878 i Öjvide, Sanda (nr 85), 121 st 1888 i Havor, Havnem (nr 55), 367 st 1896 i Robbenarve, Garda (nr 43), 78 st 1898 i Ejmunds, Mästerby (nr 78); 1906 påträffades vid plöjning av en åker i Sigdes i Burs inte mindre än 646 denarer (nr 18); 1920 upptäcktes 80 st⁵⁾ i Oxarve i Hemse (nr 61), 1927 och senare minst 253 i Gandarve, Alva (nr 8), 1935 50 st i Mulde, Fröjel (nr 39); 1937, slutligen, stötte lantbrukaren Karl Emil Hellström i Boters i Anga på ett antal denarer, när han tog upp ett hål i marken för att gräva ner ett självdött djur, sammanlagt 181 stycken (nr 9); vid framtagandet hade han delvis hjälp av dåvarande landsantikvarien på Gotland, Märten Stenberger; i övrigt hade utbildade arkeolo-

ger dittills spelat en blygsam roll vid framgrävande av denarer på ön.

Efter 1937 har det varit anmärkningsvärt tomt på fynd; tiden 1940–1980 anmäldes endast 35 mynt sammanlagt som påträffade på Gotland. 1977 påbörjades av RAGU, under ledning av den välkända Gotlands-arkologen Majvor Östergren, undersökningar med metallsökare av kända fyndplatser för mynt, däribland denarer. I oktober 1983 hade man nått fram till en åker i Norrkvie i Grötlingbo socken i söder, där det 1917 påträffats några denarer; resultatet blev det första större denarfyndet på Gotland sedan 1937, sammanlagt 134 mynt. Fyndplatsen undersöktes på nytt i maj 1984 och maj 1985, varvid ytterligare 53 respektive 24 mynt kom fram. Det nya denarfyndet omfattar således sammanlagt 211 mynt. Hur de fördelar sig på kejsare och kejsarinnor, enligt porträtt, framgår av *Tabell 1*. Bestämningarna har gjorts av mig själv.⁶⁾

Denarerna på Gotland representerar inte hela den period då myntet präglades (jfr ovan), utan endast tiden 64–200. De äldsta mynten till-

Romerska kejsare 54–211

Nero	54	—	68
Galba	68	—	69
Otho		69	
Vitellius		69	
Vespasianus	69	—	79
Titus	79	—	81
Domitianus	81	—	96
Nerva	96	—	98
Trajanus	98	—	117
Hadrianus	117	—	138
Antoninus Pius	138	—	161
Marcus Aurelius	161	—	180
Commodus	180	—	192
Pertinax		193	
Didius Julianus		193	
Clodius Albinus	193	—	197
Septimus Severus	193	—	211

Marciana – syster till Trajanus
 Sabina – gift med Hadrianus
 Faustina den äldre – gift med Antoninus Pius
 Faustina den yngre – gift med Marcus Aurelius
 Lucius Verus – medkejsare till Marcus Aurelius
 Lucilla – gift med Marcus Aurelius
 Crispina – gift med Commodus

Tabell 1 Mynten i denarfyndet från Norrkvie i Grötlingbo 1983–1985
 Fördelning efter kejsare/kejsarinnor (porträtt)

Fyndår	1983	1984	1985	Summa
Nero	1	1	—	2
Vespasianus	3	—	—	3
Vespasianus eller Titus	—	—	1	1
Domitianus	2	—	—	2
Nerva	1	—	—	1
Trajanus	36	11	5	52
Marciana	1	—	—	1
Hadrianus	41	15	4	60
Sabina	1	1	1	3
Antoninus Pius	7	8	2	17
Faustina den äldre	14	4	1	19
Marcus Aurelius	12	5	6	23
Faustina den yngre	4	3	—	7
Lucius Verus	3	4	1	8
Lucilla	1	—	1	2
Commodus	4	1	2	7
Crispina	1	—	—	1
Barbariska imitationer	2	—	—	2
Summa	134	53	24	211

hör Nero (54–68), de yngsta Septimius Severus (193–211). Att det är just de här två kejsarna som inleder och avslutar serien är ingen tillfällighet; de genomförde nämligen, var för sig, genomgripande reformer av det romerska myntsystemet, som fick återverkningar på den cirkulerande myntmassan; Nero minskade år 64 denarernas vikt och silverhalt, vilket fick till följd att mynt från tiden före 64 så småningom försvann; under Septimius Severus reducerades ånyo – år 194 – myntens silverinnehåll, med resultatet att mynt från tiden 64–194 kom att särbehandlas. Fynden i Sverige består så gott som uteslutande av mynt från tiden efter år 64, och mynt från tiden efter år 194 (som till hälften består av koppar) är mycket sällsynta. *Tabell 2* visar hur mynten fördelar sig i procent, enligt kejsares regeringsperioder, från Nero till Septimius Severus, i de elva största väl beskrivna fynden i Sverige (jag har hoppat över nr 73, se ovan); nio är från Gotland, de två återstående från fastlandet (nr 186, Hagestadborg i Löderup i Skåne; nr 190, Flintarp i Hasslöv i Halland). Årtal för äldsta och yngsta mynt anges också, liksom andelen sk barbariska imitationer.⁷⁾ "Antal mynt" anger det antal som är tillgängligt för bestämning (av olika skäl sällan identiskt med antalet funna mynt). Det nya fyndet, nr 44, har markerats genom procenttal mm i fetstil (nr 44 har här slutsumman 212, eftersom ett tidigare funnet mynt från samma åker räknats in). Kejsarna tiden 54–98, Nero–Nerva, redovisas i klump, liksom de tiden 193–211, Pertinax–Septimius Severus.

Det nya fyndet har en sammansättning som skiljer sig från den vanliga

Fig 1. Mynt åt den gudomlige ("Divus") Hadrianus, från 139, året efter hans död. Hittat tillsammans med 133 andra romerska denarer (inklusive imitationer) i en åker i Norrkvie, Grötlingbo, Gotland, oktober 1983 (liksom fig 2–3). RIC vol 2 sid 385 nr 389B. Vikt 3,15 gram. Foto Bengt A Lundberg, RIKfoto.

Fig 2. Mynt från 113 åt Marciana, syster till kejsar Trajanus. RIC vol 2 sid 299 nr 743. Vikt 2,97 gram. Foto Bengt A Lundberg, RIKfoto.

hos större denarfynd på Gotland. Som framgår av *Tabell 2* har fynden normalt varit av mynt från Antoninus Pius (138–161) och Marcus Aurelius (161–180); i det största fyndet, nr 62 (Sindarve i Hemse 1870, 1500 mynt funna, 1488 idag tillgängliga), har Antoninus Pius ungefär en tredjedel av mynten, Marcus Aurelius ungefär en fjärdedel, övriga kejsare mindre; detta kan sägas vara regel för större denarfynd på Gotland. I det nya fyndet dominerar mynt från de två närmast föregående kejsarna, Trajanus (98–117) och Hadrianus (117–138). Detta är i sig märkligt och gör fyndet intressant; som enda fynd bland de elva saknar det dessutom mynt från 190-talet.

Men det finns mer. Fyndet innehåller också mynt av typer som tidigare inte påträffats i Skandinavien. Här rör det sig dels om ett mynt åt kejsar Hadrianus utgivet efter hans död, ett sk Divus-mynt, dels ett mynt åt en kvinna, Marciana, äldre syster till kejsar Trajanus. Dessutom finns två sk barbariska imitationer.

Divus-mynt åt Hadrianus är ytterligt sällsynta; jag känner bara till ännu ett exemplar påträffat utanför Romariket, vilket ingår i ett depåfynd påträffat vid Chmielow Piaskowy⁸⁾ i sydöstra Polen, där denarfynd är mycket talrika. *Fig 1* visar myntet från Norrkvie. På åtsidan (tv) ser man ett porträtt av kejsaren med texten DIVVS HADRIANVS [AVG], på frånsidan (th) en örn på en glob och texten [C]ON[SECRATIO] (=förgudning; "Divus" betyder "upphöjd till gud").

Marciana var alltså Trajanus' syster och dessutom mormor till kejsarinnan Sabina, gift med Trajanus' efterföljare Hadrianus; mynt åt Marciana är något mer vanliga än Divus Hadrianus-mynt. Enstaka exemplar förekommer i depåfynd från såväl Tyskland som Polen, men Norrkvie-myntet är, som nämnt, det första från ett fynd i Skandinavien. *Fig 2* visar det nyfunna Marciana-myntet från Gotland. Också här hyllas en död medlem av kejsarfamiljen; på åtsidan (tv) ser vi ett porträtt av Marciana och texten

Tabell 2 Sammansättningen hos de 11 största denarfynden i Sverige. Procentuell fördelning enligt kejsares regeringsperioder

Fyndnummer	8	9	18	43	44	53	62	63	89	186	190
Nero–Nerva	3.6	1.1	3.4	4.4	4.3	6.3	3.0	1.9	3.8	1.1	32.2
Trajanus	8.4	6.1	10.6	11.5	25.1	13.4	10.0	9.4	8.4	4.6	17.4
Hadrianus	16.4	21.0	17.9	15.6	29.4	17.1	15.9	16.0	10.8	7.7	13.5
Antoninus Pius	34.4	32.6	29.3	29.2	20.8	29.4	33.0	33.5	33.4	32.9	17.8
Marcus Aurelius	23.6	22.6	24.4	27.9	16.6	22.1	25.8	26.9	28.0	39.7	16.5
Commodus	11.6	14.9	13.0	10.7	2.8	10.4	10.7	11.3	12.9	12.9	1.7
Pertinax–Severus	0.8	1.1	0.9	0.5	—	1.0	1.3	0.5	2.2	1.1	0.9
Barbariska imitationer	1.2	0.5	0.5	0.3	1.0	0.3	0.3	0.5	0.5	—	—
Procent totalt	100	99.0	100	100.1	100	100	100	100	100	100	100
Antal mynt	250	181	644	366	212	299	1488	212	371	544	230
Äldsta mynt	72-73	69-71	64-68	69	64-68	64-68	64-68	64-68	69	64-68	64-68
Yngsta mynt	198-200	197-198	194-195	193-194	186-187	193-194	194-195	194-195	194-195	195	193-194

[DIVA] AVGVSTA [MARCIANA], på frånsidan (th) också här en örn; texten som hör till typen, CONSEC-RATIO, är i det här fallet så gott som helt utplånad. Kejsar Trajanus hade stort förtroende för sin äldre syster och hedrade henne på många sätt, bl a genom att uppkalla städer efter henne, som Marcianopolis i nuvarande Bulgarien, i vars ruiner man hittat det allra största denarfyndet någonsin, minst 80.000 silvermynt.

Av de två barbariska imitationerna är det mest intressanta det som efterbildar ett mynt åt Antoninus Pius. Se Fig 3. På åtsidan (tv) ett porträtt av en kejsare, som jag alltså har uppfattat som Antoninus Pius, på frånsidan (th) en sittande figur. Texten är så nedsliten att det inte går att få ut något av den; den har troligen varit rent nonsens redan från början (det är det vanliga på barbariska imitationer). Myntet liknar ett barbarmynt i ett tidigare fynd från Gotland, det från Sojvide i Sjonhems socken 1874 (390 mynt; nr 89).⁹⁾ Det är dock inte troligt att något av mynten tillverkats på Gotland, liknande mynt har påträffats på kontinenten.

Jag har i olika sammanhang hävdad att mynten förts till Gotland samlat, i ett antal ganska stora poster, någon gång efter år 200; närmast har de kommit från Weichsel/Wisla-området. Jag tror tex att de två största väl beskrivna fynden, det från Sindarve i Hemse (nr 62) och det från Sigdes i Burs (nr 18), med 1500 respektive ca 650¹⁰⁾ mynt, förts till Gotland sam-

Fig 3. Barbarisk imitation av en denar åt kejsar Antoninus Pius. Typ unik (?). Vikt 2,10 gram. Foto Bengt A Lundberg, RIK foto.

lat, kanske tillsammans med mynten i ytterligare fynd, som de från Gandarve i Alva (nr 8), Boters i Anga (nr 9) m fl. I denna större massa kan dock inte mynten i fyndet från Norrkvie, Grötlingbo, ha ingått; de måste ha kommit till Gotland för sig, vid ett annat tillfälle; om tidigare eller senare än de många mynten i Sindarve/Sigdes/Gandarve-komplexet, kan inte avgöras.

Fyndet från Norrkvie i Grötlingbo var det första större fyndet av romerska denarer som hittades på Gotland på mer än 40 år, men det är inte det senaste. Redan 1984 påträffades av Majvor Östergren/RAGU ett fynd omfattande 106 denarer i en åker tillhörande prästgården i Garda socken. Det är – till skillnad från Norrkviefyndet – ett efter gotländska förhållanden "normält" fynd; det skulle liksom det tidigare fyndet från Garda socken (Robbenarve 1896, 367 mynt, se ovan), ha kunnat ingå i den stora Sindarve/Sigdes/Gandarve-depån. Dessutom har man hittat två fynd med omkring 50 mynt vardera; dessa har ännu inte bearbetats i detalj.¹¹⁾

Noter

¹⁾ Oscar Almgren & Birger Nerman, *Die ältere Eisenzeit Gotlands*, 2. Stockholm 1923 (Kungl Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Monografier, 4).

²⁾ Sture Bolin, *Fynden av romerska mynt i det fria Germanien. Studier i romersk och äldre germansk historia*, Lund 1926.

³⁾ Lennart Lind, "Roman Denarii Found in Sweden", *Studien zur Fundmünzen der Antike* 1, 1979, s 137–142; *Roman Denarii Found in Sweden*, 2, *Catalogue, Text*, Stockholm 1981 (Stockholm Studies in Classical Archaeology, 11:2); *Romerska denarer funna i Sverige*, Stockholm 1988; "Was Northern Europe an India to the Ancient Romans?" i *Coinage, Trade & Economy*, 3rd International Colloquium. January 8th–11th, 1991, Anjaneri 1991 (ed AK Jha), s 168–177.

⁴⁾ Siffrorna hänvisar till min katalog över romerska denarer funna i Sverige, not 3.

⁵⁾ Tillsammans med ett större antal vikingatida mynt.

⁶⁾ Fyndet kommer att publiceras i L Lind, *Roman Denarii Found in Sweden*, 1, *Analysis* (under arbete).

⁷⁾ Om barbariska imitationer av romerska denarer, se min bok från 1988, s 112–121.

⁸⁾ Fyndet har nr 294 i min katalog från 1981 (ovan, not 3).

⁹⁾ Se min bok från 1988 (ovan, not 3), Plansch 6,4.

¹⁰⁾ Till de 646 som hittades 1906 kommer några som nyligen påträffats genom RAGU:s undersökningar.

¹¹⁾ Preliminära beskrivningar av de två första posterna i Norrkviefyndet och av det från Prästgården i Garda finns i *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1985–86, tryckt 1991.

Norrköpings Skridsko Sällskaps medalj

Liksom på så många andra orter bildades det flera skridskoföreningar i Norrköping under 1800-talets slut. För skridskosport fanns redan på 1870-talet en klubb i staden. Senare bildades även specialklubbar som t ex Norrköpings skridsko sällskap som var inriktat på konståkning. Åren 1880–1903 hölls en bana på Strömsholmen.

I Kungl. Myntkabinettets samlingar finns en liten medalj som med sin framställning visar hur det kunde gå till på isen.

Medaljen har omskriften NORR-KÖPINGS SKRIDSKO SÄLLSKAP

och visar en elegant herre i konståkningskläder som utför avancerad åkning. I bakgrunden har han ett torn innanför en park. Frånsidan visar en lagerkrans med en skridskofigur i mitten.

Medaljen, som är präglad i silver, mäter 32 mm och är osignerad, men påminner om Husborgs arbeten. Julius Husborg (1861–1945) var från början elev hos Lea Ahlborn och kom att utföra ett stort antal idrotts- och skyttemedaljer.

Ian Wiséhn

Medalj präglad för Norrköpings skridsko sällskap. Den är möjligen utförd av Julius Husborg. Foto: Gabriel Hildebrand, RIK foto.

De svenska femkopekerna präglade i Avesta 1788

Av Sonny Serrestam

I den numismatiska litteraturen har Gustav III:s förfälskningar av ryska femkopeker vid några tillfällen varit föremål för diskussioner. Genom dessa känner vi ganska väl historien bakom de både originella och historiskt intressanta dokumenten i metall.

Gustav III hade i konselj i mars 1788 lagstridigt beslutat börja krig med Ryssland (konflikten bröt ut den 28 juni). Det officiella beslutet att börja prägla "ryska" femkopeker togs enligt bevarat protokoll i riksarkivet på Haga den 25 maj 1788.

Att tränga in på främmande territorium kräver alltid vissa förberedelser bl.a. i valutahänseende. Ett sätt var att själva prägla de erforderliga betalningsmedlen, i det här fallet femkopeksmynt med årtalen 1764, 1778 och 1787. Tanken att sätta ut tidigare årtal än det verkliga präglingensåret var troligtvis ett försök att förvillna de ryska myndigheterna. Men den kanske viktigaste anledningen till myntningen var det kopparöverskott Sverige hade vid denna tid, bl.a. beroende på att några kopparskiljemynt inte präglats på tio år. Även myntarbetarna i Avesta torde ha lidit brist på sysselsättning.

Under några år har undertecknad i olika sammanhang detaljstuderat ett drygt 50-tal av de svenska femkopekerna för att få en uppfattning om hur många olika stamper man kan tänkas ha använt till de tre årtalen. Om man betänker att de svenska femkopekerna är sällsynta eller mycket sällsynta tor-

de antalet vara en god grund att stå på, även om en fullständighet inte helt kan uppnås. De avbildade mynten kommer från privata och offentliga samlingar.

För fotografering och annan värdefull hjälp tackar författaren B Ahlström mynthandel, Avesta myntmuseum, Erik Gamby, Göteborgs historiska museum, Kungl. Myntkabinetet, Hans Menzinsky, Mynthuset, Nationalmuseet, Helsingfors, Nordlinds mynthandel, Lennart Svensson, Sten Törngren och Uppsala universitets myntkabinet.

Beskrivning av typen

ÅTSIDAN

På fältet Katarina II:s monogram JE II = Katarina* II kejsarinna. Årtalet 1764, 1778 eller 1787 är delat av monogrammet. Allt inom en lagerkvist till höger och en palmkvist till vänster, hopknutna nedtill med ett band som bildar en rosettliknande ögla. Det hela är högst upp krönt med en kunglig svensk krona.

FRÅNSIDAN

På fältet ryska dubbelörnen med en spira i högra klon och en riksglob i den vänstra. Allt under tre svenska kungliga kronor. På örnens bröst S:t Georg och draken i en sköld omgiven av S:t Andreasordens kedja. På riksgloben ett trearmat kors $\perp$, eller ett märke $\pm$ som till en del liknar Bergslagens märke. Nederst på ett band FEM KOPEK på ryska språket. Över bandet Jekaterinburgs myntortsmärke EM. Myntens rand är i grova rutor refflade och diametern 40–43 mm. Stämpelställningen omkring 0°. Myntens medelvikt omkring 50 gram.

Detaljstudie av mynten

MYNTENS ÅTSIDA

Monogrammet

Nr 3 och 5 har något större monogram än övriga. Böjningarna av JE varierar mer eller mindre på samtliga exemplar.

Kransen

Alla sex exemplaren uppvisar klara skillnader i kransens utformning. Nr 1–3 är mycket lika med bred och tät krans. Nr 4 är mycket lik nr 6, men den vänstra delen av kransen är grövre. På nr 5 är den tät och smal. På nr 6 är den högra delen av kransen tät och bred, den vänstra gles. På nr 1 saknar lagerkvisten frukter.

De kungliga svenska kronorna

Till åtsidans krona synes tre olika punsar ha använts, bl.a. en med diamanter i kroningen som finns på nr 5. Till fransidans stora krona har två något varierande punsar använts – den ena med diamanter i kroningen. Samma sidas två små kronor synes vara identiska på samtliga mynt. Dessa kronor till åt- och fransidan finns ej på några andra svenska mynt; kronpunsnarna bör då vara nygraverade för detta ändamål. De ryska kejsarkronorna är öppna med en bygel, de svenska slutna med åtta byglar av vilka fem är synliga. Trots dessa markanta skillnader har mynten fått kungliga svenska kronor. Det är svårt att ge en rimlig förklaring till denna fadäs eller handling. Gravörerna bör ju ha haft ryska originalmynt eller bilder att gå efter. Eftersom mynten uppvisar fler iögonfallande fel än bara de svenska kronorna kan man fråga sig om allt är rena misstag. Möjligen kan en del skyllas på tidsfaktorn när stamparna framställdes. Som helhetsintryck är de svenska mynten elegantare än de ryska och mycket lätta att skilja åt.

Årtalsciffrorna

Till 1:an på alla exemplar har en, möjligen två något olika punsar använts. Siffran 8 på nr 6 är med hjälp av en puns graverad i stampen. Till 8:an på de övriga fem exemplaren har två något varierande punsar använts. Till år-

*Bokstaven E uttalas JE. På ryska heter Katarina JEKATERINA.

HÅKAN WESTERLUND
MYNTHANDEL

KÖPER • SÄLJER • BYTER
MYNT • SEDLAR • MEDALJER

Spec. sedlar
Betalar bra för sedlar före 1930

Vasagatan 42
111 20 STOCKHOLM
Tel 08 - 11 08 07

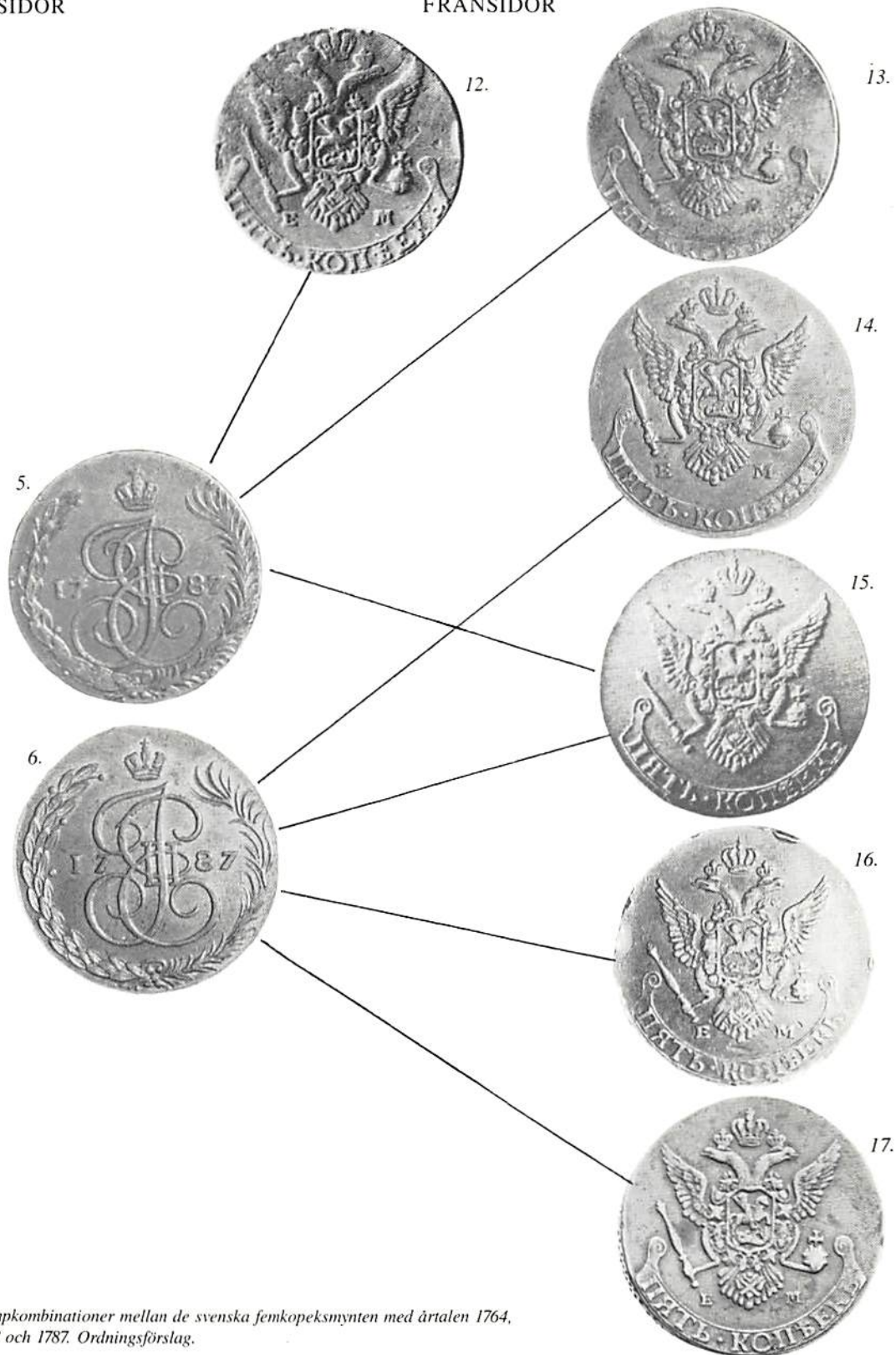
ÅTSIDOR

FRÅNSIDOR

ÅTSIDOR

FRÅNSIDOR

Stampkombinationer mellan de svenska femkopeckmynten med årtalen 1764, 1778 och 1787. Ordningsförslag.

talet 1764 har två olika punsar använts till årtalssiffrorna 7 och 6, medan 4:an är identisk på båda mynten. Till 7:orna i årtalet 1778 har en puns använts som skiljer sig något från föregående. Mynten med årtalet 1787 och 1787/77, nr 4 och 6, har en puns använts där 7:ans vågräta del är oproportionerligt kort. Ytterligare en puns med siffran 7 har använts till nr 5 som är mycket lik den som finns på nr 2 och 3. På de ryska mynten är 1:orna arabiska, på de svenska romerska. De ryska 7:orna är böjda, de svenska raka.

1787/77

Här kan man förutsätta att en stamp med årtalet 1777 förelegat. Denna stamp är den som skiljer sig mest från de övriga åtsidesstamparna. Innan den kom till användning har den näst sista 7:an i görligaste mån tagits bort från den ohärdade stampen och en 8 har graverats på dess plats, men rester av 7:an förblev synlig. På så vis fick man en stamp med det mera realistiska årtalet 1787. Till denna åtsida är fyra klart olika fransidor kopplade. Det tyder på god hållbarhet hos denna enda kända stamp med ändrat årtal.

MYNTENS FRÅNSIDA

Dubbelörnen med S:t Georg och draken i mittskölden

Bortsett från de båda benens lutning och att de båda nedre korsen i S:t Andreasordens kedja saknas på nr 15–16 så är skillnaderna mellan mynten obetydliga.

Banderollen med texten fem kopek

På nr 7–14 har banderollen hoprullade ändar som inbördes varierar något. Nr 15–17 saknar hoprullade ändar. Sista bokstaven i ordet kopek är felaktig. I stället för "b" "jerj" (hårt uttal) står det på de svenska b "jerj" (mjukt uttal). Nr 14 saknar vågräta streck över de båda ryska bokstäverna II "pe" (p) i fem kopek. På detta mynt har vi således i stället fyra I (i).

Riksgloben

Den ryska riksgloben är försedd med en gördel och synlig bygel närmast liknande ett upp och nerpåvänt T (fig 1). Det har också de svenska (2), utom nr 15–17 som fått en något anorlunda utformning än övriga. Vid en hastig blick liknar de Bergslagens märke, ett förtimrat schakt (3). Eftersom en liknande utformning även finns på ryska femkopeker (4) torde detta märke inte ha något med bergslagen att göra. Korset på globen är något större på nr 7–12 och även högre på nr 11. Korset på nr 15–16 liknar mer ett additionstecken. På de tre övriga är korsen identiska.

Myntortsmärke EM = Ekaterinburg, förkortning för myntverket Jekaterinskaja

Samma puns använd till alla E utom för nr 17 som har litet EM. Till M:et har en puns använts till nr 7–10 och 12. Till nr 11, 13, 14 och 16 har en annan M-puns använts. Nr 15 är utan EM.

Stampen med utelämnat myntortsmärke EM

Det är svårt att helt säkert avgöra om mynten 15 och 16 är stampidentiska, de obetydliga avvikelserna mellan mynten kan ha tillkommit vid den hantverksmässiga präglingen. Tre exemplar har studerats – två utan och ett med EM. Om mynten är identiska, är följande möjligheter tänkbara:

1) Den ofullständiga stampen har av någon anledning provats i ohärdat tillstånd innan EM punsats in. Kopporn är i sig en ganska mjuk metall, men som valsat myntämne blir den relativt hård. Myntämnena bör då ha uppnjuktats genom glödning och avkylning före präglingen. 2) På grund av glömska eller slarv har stampen härdats i ofärdigt tillstånd och sedan använts några gånger innan man upptäckt misstaget. En härdad puns biter ej på en härdad stamp – punsen går sönder. Stampen måste då ha mjukats upp

med en ny glödning, varefter EM punsats in. Därefter har stampen på nytt härdats och använts – nr 16 i kombination med åtsidesstamp 6. Vad som ovan sagts gäller till en del även om mynten är slagna med olika stampar.

Punsar

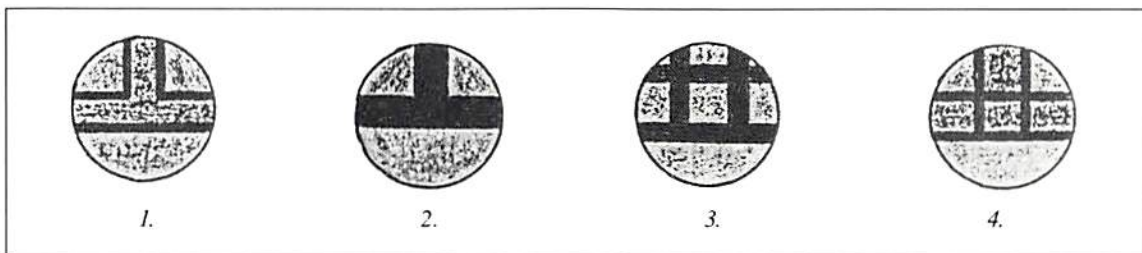
För att underlätta graveringsarbetet med stamparna är de framställda med hjälp av ett antal både gamla och nya punsar. Dessa var positivt graverade med text- eller bilddetaljer av myntbilden, som sedan pressades eller slogs in på de ohärdade, blivande stamparna. Hållbarheten berodde sedan på hur man lyckades med härdningen.

Användning av gamla punsar till åt- och fransidan

M-punsen till nr 7–10 och 12 är tidigare använd till 1 öre KM 1750, 1772 och 1778. Punsarna till årtalssiffran 7 till nr 3 och 5 är från en del 2 och 1 öre SM 1777 (litet årtal) och 1778. Siffran 8 finns på en del 1 öre SM 1778. Punsarna till årtalssiffran 1 på samtliga exemplar kommer från en del av 2 och 1 öre SM 1777 (litet årtal) och 1778.

GRAVÖRER

Att hänföra vissa mynt från äldre tider till en viss bestämd gravör är ofta svårt, eftersom flera gravörer arbetade vid myntverket samtidigt. Den som officiellt innehade tjänsten som myntgravör i Avesta 1788 var Carl Norman. Vid myntverket i Stockholm upprätthölls tjänsten av Carl Gustaf Fehrman. Eftersom mynten uppvisar så stora inbördes skillnader, bör flera gravörer varit inblandade i detta projekt. Ett annat namn är Carl Enhörning, verksam som medaljgravör i Stockholm från 1785. Enhörning innehade aldrig någon offentlig tjänst, men fick många uppdrag som han utförde både snabbt och pliktorget.

STAMPKOMBINATIONER MELLAN MYNTEN

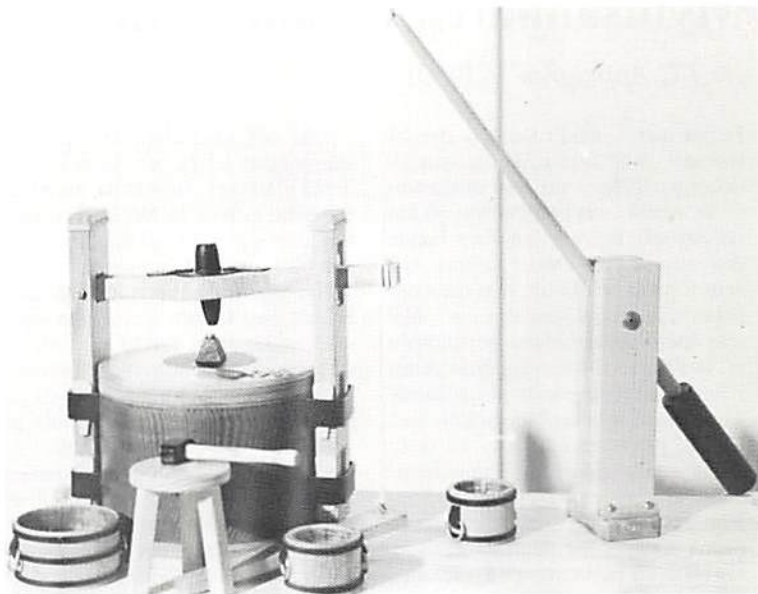
Antalet kända stampar som använts för åtsidan är sex och för fransidan elva, summa 17, alla med klara inbördes skillnader. Antalet stampkombinationer är 13. Den inbördes ordningen mellan mynten gör inget anspråk på att vara den exakta, eftersom de är präglade under en kort tid och i stort sett parallellt med varandra. Utgångspunkten för uppställningen har varit likheten mellan de färdiga mynten. Den viktigaste frågan har varit hur många stampar man kan tänkas ha använt och hur dessa kombinerats med varandra.

Av kombinationen 5:13, som är den vanligast förekommande, är två fransidesstampar kända med knappt synbara skillnader. Nästan hälften av de undersökta exemplaren tillhör denna kombination. Mycket sällsynta är kombinationerna 1:7, 2:8, 2:9, 3:9, 5:15, 6:15 och 6:16. Sällsynta är 4:10, 4:11, 5:12 och 6:14. Mindre vanlig är 6:17.

PRÄGLING OCH CIRKULATION

Ovan avbildas ett manuellt slägghverk av den typ som användes vid präglingen av de svenska femkopekerna i Avesta 1788. Mynten är de största som präglats i dessa maskiner. Före präglingen randskyddades myntämnen i ett lettringsverk. *Teknik:* En man i sittande ställning passade in myntämnet på den pyramidformade eller runda understampen, trampade på pedalen så överstampen gick ned mot den undre. En man stående på andra sidan slog ett kraftigt slag med handsläggen mot överstampen, varefter man i det här fallet hade en färdig femkopek. Mynt som präglats i slägghverk uppvisar ibland spår av dubbelpräglning, så även en del femkopeker. Överstampen har stutsat efter ett slag som träffat snett. Att åtgången av fransidesstampar varit större än för åtsidan torde ha sin förklaring i att dessa i de flesta fallen bildat överstampar i slägghverket. Överstampen fick både ge och ta emot vid präglingen. Den gick oftast sönder först och fick ersättas med en ny, medan understampen höll ytterligare en tid. På så sätt byggs olika stampkedjor upp.

De färdiga mynten distribuerades sedan från myntverket i Avesta till generalkrigskommissariatet i Borgå, Finland. Mynten skulle främst använ-

Slägghverket illustreras här av en modell byggd i skala 1:5. Foto: L Svensson, Vexjö.

das i de finska-ryska gränstrakterna som betalning till ortsbefolkningen för olika tjänster. Säkerligen har en del mynt cirkulerat i Ryssland och då till en del drunknat i den enorma mängden av ryska femkopeksmynt som var i omlopp.

Eftersom de svenska femkopekerna redan den 30 juli 1788 var föremål för undersökning av det ryska myntverket torde upplagan stannat vid "allenast några få Skeppund." Av ett skeppund koppar (136 kg) fick man ut ca 2700 mynt.

Några större ansträngningar för att stoppa det hela gjordes knappast av de ryska myndigheterna, för de svenska förfalskningarna var ju viktmasigt av samma "godhet" som de äkta ryska. Efter kriget torde en hel del mynt smälts ned, medan andra behållits som kuriositeter.

De svenska femkopekerna förekommer mycket sällan i hög kvalitet, vilket kan tyda på att kvarvarande exemplar även cirkulerat i vårt land efter krigets slut 1790. Viktmässigt motsvarade en femkopek i svensk mynträkning 3 1/2 öre silvermynt.

LITTERATUR mm

Brekke, BF. *The copper coinage of imperial Russia 1700-1917*. Malmö 1977.

Gamby, E. Femkopeksmyntningen i Avesta 1788. *NNÄ* 1939, sid 169-171. *NNÄ* 1940, sid 148-149 not 1.

Spassky, IG. *The Russian monetary system*, sid 218. Amsterdam 1967.

Rasmusson, N.L. Ytterligare notiser rörande Avesta 5 kopek. *NNÄ* 1939, sid 172-173.

Talvio, T. Avesta femkopek i finska samlingar. *Myntkontakt* nr 9, 1978, sid 244-245.

Tolstoy, II. "O pjatakah Ekateriny II:s korolevskoju koronoju," på svenska: Om Katarina II:s femkopeker med kunglig krona. Artikeln är delvis baserad på brevväxling med mynthandlare TG Appelgren och innehåller en plansch med sex olika exemplar som ingick i greve Tolstoy's samling. En 1764 (KMK:s dubblettexemplar) och fem varierande exemplar med året 1787, varav en är utan EM. Tolstoy's samling ingår numera i Eremitaget's samlingar i Leningrad. *Zapiski numizmaticheskago otdelenija imperatorskago russkago archeologicheskago obscestva*, tom I, hft IV S:t Petersburg 1910, sid 155-160.

Wahlstedt, A. Präglning av ryska 5 kopeksstycken i Avesta 1788. *NM XXVI* 1932, sid 19-28.

Svenska och utländska lager- och auktionkataloger.

Offentliga auktioner i och utanför Sverige. Offentliga och privata samlingar.

Myntsamlaren Gustaf Cavalli

Av TG Appelgren (†1950)

Denne man – född i Kungälv den 24 februari 1849, död i Skövde den 29 december 1926 – var som storsamlare av svenska kopparplåtmynt på sin tid riksbekant. I ungdomsåren bodde den som skriver detta i samma stad som Cavalli och hörde ofta talas om honom och hans samlingar av olika slag men kände honom personligen ej. Det var först sedan jag själv ehuru i ringa omfattning hade börjat samla gamla mynt som jag blev bekant med Cavalli och kom i tillfälle att få se bland annat värdefullt i hans hem, även hans berömda plåtmyntsamling. När jag 1894 för första gången såg denna samling var den monterad på väggarna i 5 rum i Skövde apotekshus och omfattade c:a 3000 plåtar. Nästan alla plåtnominaler från 10 ned till 1/2 daler voro företrädda.

Vidare imponerad av den i sitt slag enastående samlingen blev jag dock – fastän tämligen oerfaren på myntområdet – märkvärdigt nog ej. Det slog mig genast, att det jag såg var i mina ögon ett slags mellanting mellan nytt och gammalt. Här funnos föremål i tusental, som genom sina årtal betecknades vara från 1600- och 1700-talet, men detta oaktat gävo intryck av att ha tillkommit alla på en gång i en långt senare tid. Med några få undantag voro nämligen dessa kopparplåtar, om man bortser från att en del av dem voro kvadratiska andra rektangulära, till såväl färg som form likadana. Den stora massan blänkte i rödgrått, tog man på en plåt så blev man svart på fingrarna och alla plåtarna voro raka som pärmarna i en inbunden bok. Jag hade sett kopparplåtmynt även hos andra än Cavalli, de hade vanligen en mot framsidan konkav form, en brun eller svartaktig färg och voro ofta mer eller mindre belagda med ärg. Men alla Cavallis plåtar voro glänsande rödgrå och genom sin plana beskaffenhet skulle de, om de nedtagits från sina hyllor och uppstaplats på varandra, ha bildat kompakta högar, i vilka plåtarnas ytor skulle på alla ställen ha legat alldeles intill varandra. Så hade däremot icke blivit fallet med plåtar, som jag sett annorstädes. Lagda i högar skulle sådana plåtar ej ha med sina ytor slutit så intill varandra som Cavallis utan

”legat och skramlat.” Denna samstämmighet i färg och form hos c:a 3000 plåtmynt, tillkomna under en tidsrymd av mer än 100 år, förvånade mig som sagt redan då jag första gången blev uppmärksam därpå.

När jag så med tiden blev närmare bekant med Cavalli först i min egen skap av samlare, varvid han och jag då och gjorde myntbyten med varandra, sedan från och med 1908, då jag såsom mynthandlare fick honom till god kund, kom jag underfund med orsaken till att hans plåtmyntsamling fått det egenartade utseendet – kommit att bestå av ting, som tyvärr kunde sägas vara både gamla och nya.

Apotekare Cavalli var av naturen en stark och sund person i alla avseenden. Hälsa och stora kroppskrafter behöll han ända in i sin ålderdom och för att hålla de senare vid makt hade han atletstänger i olika storlekar, med vilka han tränade sig, då lusten föll på. Han var även en man med ett starkt utvecklat ordningssinne, så starkt att det med tiden övergick i pedanteri. Olyckligtvis blev hans plåtmyntsamling ett av offren för detta hans ordningssinne. Plåtarna skulle, då de voro uppställda på sina smala, i väggarna fastsatta ribbor, med hela sin nedra kant få stöd mot den uppstående kanten på ribborna. För att detta skulle bli möjligt måste alla kupiga plåtar *riktas* (dvs få en bokpärmsplanhet), och denna vandalisering undergingo de genom att fastklämmas på en träkubb och bearbetas med något tungt instrument, antagligen en stor klubba. Under arbetet härmed hade Cavalli användning för sin stora kroppsstyrka och när han tröttnade tog apoteksdrängen vid. Så kom sista delen av den procedur, som skulle beröva en Cavallis plåt dess karaktär av gammal intressant sak och ge den det utseende av gammalt och nytt i förening, som är så motbjudande för en verklig samlare. Plåtarna, som inkommo i Cavallis samling från mynthandeln, myntauktionerna eller från annat håll, voro alltefter sina tidigare öden mycket olika i färgen. En apotekare hade kunskap om och lätt tillgång till medel, varigenom även i detta hänseende likhet kunde åstadkommas. Utan att fästa avseende vid om

Artikeln är överlämnad av direktör Arne Lundmark, som i ett följande nr av *SNT* presenterar TG Appelgren.

den av tid och omständigheter uppkomna beläggningen på plåtarna var vacker brun eller svartaktig kopparpatina, som borde ha fått vara kvar, eller ful och för metallen skadlig ärg, mot vars avlägsnande ingenting var att säga, borttog Cavalli genom behandling med kemiska preparat *all* beläggning, både den skadliga ärgen och den vackra och oskadliga patinan, gjorde plåten blank och insmorde den med grafit efter att med oändligt tålmod ha avlägsnat varje minsta ärgkorn, som kunnat bli kvar efter den kemiska behandlingen. Granskar man en ”Cavalliplåt” noga, skall man såväl på dess fram- som baksida finna ett oräkneligt antal fina rispor efter gravstickeln eller nålen, varmed Cavalli utfört detta verkliga klosterarbete. ”Cavalliplåtarna” äro i sitt riktade tillstånd och med sina nästan mikroskopiska rispor på fram- och baksidan lätt igenkännliga, även om en ny ägare borttagit grafiten och ersatt den med konstgjord patina av annat slag.

Andras råd att sluta upp med den vanvettiga behandlingen av sina plåtar brydde Cavalli sig ej om att följa. Han var ”mannen, som gjorde vad som föll honom in.” I bästa välmening och troende sig vara en perfekt värdare av sin samling gjorde han genom

Kontorschefen och myntsamlaren Henrik Oldenburg. Reprofoto: Ulf Bruxe, RIK-foto.

likriktningen av sina 3000 plåtar sig själv en björntjänst och medverkade till att annorstädes än hos honom befintliga plåtar i vackra exemplar och med bibehållen patina blevo förhållandevis rara.

Intressant är att i en mellan Cavalli och den kände myntsamlaren JFH Oldenburg år 1876 förd korrespondens se hurusom den senare kanske är den allra förste att kritisera plåtar, behandlade efter Cavallis metod. Att det var hos Cavalli själv, som plåtarna undergåingo behandlingen till det sämre, tyckes Oldenburg dock ej ha vetat om.

I maj sistnämnda år hade Oldenburg för 1000 kronor sålt sin av 78 nummer bestående plåtmyntsamling till Cavalli. Något senare kom så Oldenburg över en Karl X Gustavs 1-daler 1658, "ful" efter hans eget bedömande, som han erbjöd Cavalli i utbyte mot en del av de plåtar, som kort förut varit hans. Efter underhandlingar överenskomts att Cavalli skulle lämna 26 st av dessa plåtar i utbyte mot 1-dalern 1658. Oldenburg fick dem men uttryckte sin missbelåtenhet med dem i följande brev av den 17 juli 1876:

Apotekaren Herr Gustaf Cavalli,
Sköfde.

Jag har emottagit HH:s skrivelse af den 14 dennes samt de deri specificerade 26 plåtarna. Hvad beträffar dessa plåtar kan jag ej underlåta nämna att en mängd deraf, i synnerhet af Fredrik I:s 1/2-dalrar äro, emot all förväntning fula och otydliga och några till och med så dåliga samt med blyerts gnidna och gement fula att jag ej vill hafva dem i min samling och skulle ej till något pris vilja inköpa sådana, hvilka sakna allt mitt intresse. Årtalen på nästan alla Fredriks 1/2-dalrar äro dessutom så otydliga att man knappast i någon stämpel kan urskilja hvad det varit. HH har dessutom förbisett att sända Gustafsberg 1 och 1/2 daler för 1748 i desamma exemplaren hvilka befunnos ibland de plåtar HH köpte af mig, hvilket jag ifrån början af vår underhandling tydligt gjort till vilkor för bytet. Under sådana förhållanden och då jag lika tydligt gjort till förbehåll att de plåtar HH sände mig skulle vara vackra, får jag härmed förklara mig vara helt och hållet missbelåten, och då jag väl bör ha samma rättighet som HH att först se hvad jag får, vill jag härmed tillkännagifva att, så framt HH ej vill sända mig de 6 ytterl. fordrade plåtarna, återsändas de 26 för att dererott bekomma min Carl X 1 daler plåt för 1658, hvilken på långt när ej är betalad med det utskott HH sändt mig. De kost-

Apotekaren Gustaf Cavalli — Sveriges största plåtmyntsamlare.
Reprofoto: Ulf Bruze, RIK-foto.

nader jag redan haft för plåtarna får jag i hvilket fall som helst vidkännas.

Högaktningsfullt J.F.H. Oldenburg

Efter Cavallis svar på detta brev är Oldenburg i brev av den 21 juli 1876 fortfarande missbelåten:

Apotekaren Herr Gustaf Cavalli,
Sköfde.

Jag har emottagit HH:s v. skrivelse af d. 19 dennes och kan ej underlåta nämna att på sätt HH deri framställer den oss emellan gjorda bytesaffären det tyckes vara påtagligt att HH har fått, af hvad orsak kan jag ej förklara, den idén att HH hade någon rättighet att sända mig plåtar af hvad utseende som helst, endast de voro desamma HH uppgifvit, och utan fästadt afseende vid hvad jag vid flera tillfällen tagit mig friheten nämna just om utseendet, vid hvilket jag, som är gammal samlare fäster att särdeles stort afseende äfven när det gäller plåtar. Oaktadt det börjat blifva ledsamt att vidare skriva i detta ämne kan jag dock

ej gifva HH rätt der min öfvertygelse är att HH har orätt, ty, jag vill endast såsom ett motstycke till hvad som nu skett nämna att ifall HH, oaktadt den sanningsenliga beskrifningen jag hade gjort öfver 1 dalern af 1658, ej hade önskat behålla densamma, så tror jag ej att jag ens kunde ifrågasatt, att bytet skulle påtrugas HH.

Jag får dessutom tillkännagifva att skälet hvarför jag ej ville förklara mig nöjd med de 26 plåtarna ingalunda var därför att jag har så särdeles stor förkärlek till den bortlemnade 1-dalern, och ej heller därför att jag ville försöka af HH tilltvinga mig de 6 ytterl. begärda plåtarna, utan endast därför att jag ansåg och anser mig ännu i min goda rätt att begära en ersättning ifall jag skall nöja mig med en sämre vara än den, som var aftalad. Jag säger aftalad, ty på mina upprepade önskningsor om såväl Gustafsbergs plåtarna som de öfriga, hvad utseendet beträffar, har HH aldrig yttrat ett ord, som har häntydtt på att mina önskningsor i detta afseende skulle

svikas i det afgörande ögonblicket. Hvad beträffar Gustafsbergs plåtarna så är insett att anmärka emot 1-dalern, men den har ändock ej det utseende som det ex. jag lemnade, och hvad beträffar en del af Fredriks 1/2-dalrar, så har jag förut tillkännagifvit hvad jag tycker om dem och förstår ej att det kan vara HH:s tanke att söka göra det troligt att HH sätter större värde på dessa gemena pjeser, hvilka af brist på den naturliga och vackra kopparfärgen blifvit så onaturligt nedsmetade med ett ämne, hvilket gör att de likna jern. I hvilket fall som helst är det osannat att största delen af dessa plåtar funnos i min samling, ty någon enda sådan hade jag aldrig tått...

Högaktningsfullt J.F.H. Oldenburg

Dessa två brev visa alltså, att redan så tidigt som 1876 kritik framfördes mot Cavallis behandling av svenska kopparplåtmynt och detta från en storparllamare som Oldenburg, kritikern dock ovetande att det var Cavalli själv, som så förfor med sina plåtar genast efter det att de kommit i hans ägo. I maj nämnda år hade Oldenburg sålt sin plåtsamling till Cavalli, i juli samma år återfick han i utbyte mot 1-dalrer 1658 en del av de plåtar som varit

hans men han kände ej igen dem. Helt naturligt därför att de under mellantiden hos Cavalli blifvit pressade, berövade sin naturliga kopparfärg och "nedsmetade med ett ämne, som gjorde att de liknade jern."

*

Cavalli samlade först alla slags mynt, svenska såväl som utländska, men övergick 1872 till samlandet av endast svenska plåtmynt. På ett mycket tidigt stadium av denna sin verksamhet har han alltså kommit på den befängda idén att nära nog förstöra sina plåtar, i varje fall beröva dem den ålderdomliga charm, som på sitt sätt även detta slags fornsaker hava, när de genom tiderna fått vara i fred och ro. Och med orubblig envishet fasthöll han denna idé ända till slutet — med ett enda lyckligt undantag. Den dyrbaraste plåten i hans samling var i alla avseenden 10-dalern 1644, som han genom H Bukowskis förmedling år 1893 förvärfvade från Tyskland för 2000 kronor.* Den experimenterade han ej med. Något inom honom måtte ha sagt, att det skulle ha varit ett helgerån att förgripa sig på detta vackra och vördnadsbjudande mynt.

År 1909 började Cavalli att på auktioner och under hand sälja så mycket av sin plåtsamling som kunde däriifrån avseändras utan att en av typer och årgångar kvarvarande huvudsamling blev lidande på en sådan försäljning. När denna efter några år avslutades, hade den inbringat c:a 50,000 kronor. Som huvudsamling återstod c:a 700 plåtar, däribland de största sällsyntheterna såsom 10-dalern 1644, de många 8-dalrarna och den unika Ljusnedals 2-daler 1746. Denna elit-samling blev 1917 såld till enskild person för 85,000 kronor. [Axel Ax:son Johnson, numera i stiftelsen Avesta Myntmuseum. Red. anm.]

Under de sista åren av sin levnad började Cavalli samla svenska guldmynt och specieriksdalrar men hann på detta område ej hopbringa någon större samling. Vid sin död efterlämnade han såväl den som sin under loppet av 30 år bildade samling av svenska kopparskiljemynt. Båda samlingarna såldes på myntauktioner och inbringade sammanlagt c:a 30,000 kronor.

*Om 10-dalerplåtarna, se *SNT* 1990 nr 2 s 28 – 29.

Medeltidsvecka med myntning

Medeltidsveckan på Gotland har i år lanserat ett minnesmynt. Myntet präglas för hand på medeltida vis och är av nästan rent silver. Under Medeltidsveckan, 4–11 augusti, demonstrerade myntarna Sten Johnson och Bengt Månsson medeltida myntningsteknik för publiken.

Förebilden för minnesmyntet är den örtug som präglades i Visby från 1330-talet till 1380. Myntet visar på åtsidan en liljeväxt inom en pärlring, på fransidan Guds lamm med fana. Texten på minnesmyntet lyder *Ludus medievalis Gotlandie 1991*, "Gotlands medeltidsspel 1991." En stor mängd gotländska örtugmynt, sk *gotar*, har hittats i massgravarna på Korsbetningen där man begravde offren från slaget den 27 juli 1361, då Valdemar Atterdag besegrade den gotländska bondehären.

Gotländska mynt cirkulerade i stora mängder inte bara på Gotland och det näraliggande Öland, utan även på fastlandet i ett område som motsvarade dåvarande Linköpings och Växjö stift. I hela detta område var en örtug värd 12 penningar, till skillnad från vad som gällde i övriga Sverige. I örtug var också lika med 1/24 mark. I mark silver väjde 205–215 gram. Gotens köpkraft minskade med tiden avse-

Så här ser Medeltidsveckans minnespeng ut, en lilja med inskriptionen "Ludus medievalis, Gotlandie 1991" på åtsidan, och det gotländska Guds-lammets med fanan på fransidan. Foto: Stig Hammarstedt.

värt, bli på grund av en avsiktlig sänkning av dess vikt på 1440-talet. Ca 1450 övergick man till dansk mynträkning. Hädanefter utgavs goten som dansk *hvid* (witten), med en bild av den danska kungadynastiens vapen på åtsidan.

Minnesmyntets inskrift (legenden) återger mycket troget den bokstavstyp som användes på mynt och sigill under tidigt 1300-tal.

Samtliga bevarade gotar är starkt nöta av att ha varit i cirkulation. I Medeltidsveckans minnesmynt får man alltså en mycket god uppfattning av hur en ny, ännu icke cirkulerad gote kunde se ut. Det har

också blivit ett ovanligt vackert och välgjort silvermynt. Upplagan är starkt begränsad, i det att endast 2000 exemplar har slagits av myntarna och årtalssampen kommer att förstöras vid årets utgång. Nytt minnesmynt kommer sannolikt att utges nästa år.

Myntet väger 1,8 g, har en diameter på 18,5 mm och håller en silverhalt på 999,9. Det kostar kr 130 och kan beställas från Medeltidsveckan på Gotland, Box 2061, 621 02 Visby, tel 0498-199 27. Man kan även beställa myntet som hängsmycke, dvs försett med en silverrögla. Priset för smycket är kr 180.

Hedda Gunneng

Två sällsynta varianter av svenska 1/2-örtugar

Av Eugenijus Ivanauskas

Två intressanta svenska mynt från 1500-talets början hittades i Kaliningrad år 1987; en halvörtug från Sten Sture dy slagen 1512-20 i Stockholm (fig 1) samt en halvörtug slagen för Svante Nilsson Sture (1504-11) i Västerås (fig 2).

Mynten är i huvudsak kända typer men utgör varianter som inte är representerade i Lars O Lagerqvists (LL) katalog över svenska mynt.

Det första myntets åtsida ligger mycket nära LL typ b var 9f, men inskriften lyder STEN STVR RITE. Frånsidans variant är okänd; det finns inget bitecken vid bokstaven S, men samma bitecken som på åtsidan finns ovanför bokstaven.

Åtsidan på den andra 1/2-örtugen ligger mycket nära LL typ d var 7. Frånsidan torde vara typ d var a.

Literatur: Lagerqvist, LO: Svenska mynt... Stockholm 1970.

Kommentar

av Inger Hammarberg (Numismatiska Forskningsgruppen):

Av ovanstående två myntkombinationer finns tre exemplar av vardera i det av Sturetidprojektet registrerade materialet.

Av den förstnämnda halvörtugen (fig 1), Sten Sture dy och slagen i Stockholm 1512-1520, med kombinationen åtsida 260 och frånsida 807, finns två exemplar i det stora Västeråsfyndet (totalt 16.231 mynt). Ytterligare ett exemplar har hittats vid den arkeologiska utgrävningen av en kyrkoruin i Nordingrå, Ångermanland.

Av den andra halvörtugen (fig 2), förd till Svante Nilsson Sture och slagen i Västerås 1504-1511, med kombinationen åtsida 199 och frånsida 680, finns två exemplar i det ovan nämnda Västeråsfyndet. Det tredje exemplaret finns i fyndet från Vilgot Storegården (totalt ca 955 mynt). Fotskåls socken i Västergötland.

Königsberg (Kaliningrad i Litauen) ligger som bekant vid en vik av Östersjön. Myntfyndet tyder på kontakter mellan Sverige och Baltikum under tidigt 1500-tal. År 1509 hade handelsförbindelserna över Östersjön öppnats genom Sveriges förbund med hansestaden Lübeck.

Fig 1.

Fig 2.

Foto: Pranas Brukštas. Skala 2:1.

När Kristoffer av Bayerns skatt sjönk till havets botten

Som ett minne från vår medeltid finns bevarad en pergamentshandskrift om 116 blad i liten kvart. Denna skrift, som heter "Diarium Wazstenense", också kallad Liber memorialis eller Clostersens Tänkiebok, är en av de viktigaste källorna för Vadstena klostrets och birgittinerordens historia och därmed för svensk odling under medeltiden. Boken har tryckts vid några tillfällen: 1721, 1818 och 1918. Mest lämnas uppgifter om vardagen och talrika biografiska och nekrologiska notiser, men ibland lämnar författarna klostret och för vidare uppteckningar av betydande historiskt värde. Från år 1446 finns en mindre känd uppgift om en sjöfärd som Kristoffer av Bayern företagit:

29 juli 1446

Efter konung Olavs fest seglade konungen med några biskopar och flera adliga och förnäma från rikena Sverige, Norge och Danmark till Gotland till konung Erik.

som låg i Visby, för att göra förlikning och fred med honom. Och då dagtingan uppgjorts och överenskommelse blivit träffad om riksdag och envar skulle återvända till sitt, stötte konungens skepp på grund, då han kommit in i Tjusts skärgård, och där vordo några få jämte konungen bärgade i en båt, men skeppet gick till botten med allt för mycket guld och silver, kostbara kläder och vapen samt det övriga, som han i Uppland samlat i skatt. Men en mängd adliga män och andra omkommo där likaledes. Men någre kommo i land på bjälkar och plankor.

Tjust kallas området utmed Östersjön omkring gränsen mellan Kalmar län och Östergötland. Man kan tänka sig att Kristoffer av Bayern kom i land i ganska uselt skick, utan vare sig ombyte eller andra nödvändigheter. Säkerhet gick bud till fogden på Ståkeholms slott under vilket Tjust lydde. Klostret i Vadstena var också välunderrättat om vad som hände i Östergötland.

Hur mycket som gick förlorat och namnen på de adelsmän som drunknade är för närvarande okänt, men möjligen kan arkivstudier lämna nya uppgifter.

Ian Wiséhn

Mjolk- och ostpolletter på Huseby för 100 år sedan

Av Gunnar Sundberg

Huseby bruk och gods i Småland, ett par mil sydväst om Växjö, är så bekant, att någon presentation knappast behövs. Förhållandena, läs gärna missförhållandena, skandalerna, processerna gav under flera årtionden anledning till mängder av tidningsartiklar liksom reportage i radio och TV. Och det sista decenniet, sedan staten genom Domänverkets husebyförvaltning övertagit ansvar och skötsel, har Huseby blivit ett attraktivt turistmål.

Om allt detta skall här icke mera ordas. I stället skall uppmärksamheten riktas på en rad hundraåriga polletter av papp, vilka visserligen icke varit helt bortglömda av dem som sysslat med Husebys inventarier men icke synes ha observerats i numismatiska sammanhang. I varje fall är de icke nämnda i Stiernstedts *Beskrifning öfver Svenska kopparmynt och polletter*, Sthlm 1872, i hans tillägg i *Num. Medd.* IV 1877, Strokirks fortsättning i *Num. Medd.* XII 1890, ej heller i Ehnboms *Svenska polletter genom tiderna* 1975, vilka dock alla, tydligen av principiella skäl, ej behandlar föremål av papp eller papper.

Först dock en historisk tillbakablick. År 1834 kom till Sverige från England en ung man George Stephens, onekligen en säregen gestalt: han blev journalist, historiker, språkforskare, vän i svenska kungahuset, så småningom universitetslektor i Köpenhamn (med professors titel), hedersdoktor i Uppsala. Genom sitt intresse för Norden, speciellt runor, folkliga seder och sägner etc etc kom han att få kontakt med folkminnesforskaren Gunnar Olof Hyllén-Cavallius, bosatt i närheten av Huseby. Av denne fick George Stephens 1867 veta, att Huseby var till salu — ägarerna, av släkten Hamilton, hade kommit på obestånd och var tvungna att sälja. George Stephens blev entusiastisk — blä för det stora bibliotekets skull — och fick sin son ingenjören Joseph Stephens att förvärva Huseby — Joseph hade genom arv och stora inkomster som järnvägsbyggare i Indien fått möjlighet att köpa.

Joseph var 1867 blott 26 år och tog ett par år senare själv hand om skötseln av Huseby. Under sin långa tid som bruks- och godsherre — han dog

George Stephens, 1813–1895 och Joseph Stephens, 1841–1934. Reprofoto: Thomas Rosell, Huseby bruk, Grimslov, Kopiering: Bertil Olsson, Smålands museum.

först 1934, då 93 år — drev han Huseby med kunnig och fast men ändå rätt mild hand. Han förbättrade och förstorade jordbruk och djurhållning, nyodlade och dränerade, köpte till gårdar och uppförde nya stallar och loogar. Som mest omfattade djurbesättningen bortåt 200 klavbundna djur, därav ca 100 mjölkkor, oxar — som mest 7 par —, tjurar och en mängd ungdjur. Arbetshästarna, som naturligtvis successivt ersatte oxarna, var som flest 13 à 14 par; därtill fanns vagns- och ridhästar.

Som arbetskraft för detta stora jordbruk tjänade under Joseph Stephens' tid dels (som mest) 60 à 70 torpare, som erlade sina arrenden med två eller to m tre dagsverken i veckan, dels 18 à 20 stutare. Dessa senare hade, liksom på andra håll i landet, mycket liten kontantlön men i stället bostad och lön in natura i form av säd, ved, potatis (på "egna" land) och, icke minst, mjölk.

Det är här mjölkpolletterna kommer in i bilden. Den äldsta typen av dessa är förmodligen den som ill 1 visar och kan möjligen ha använts redan under den hamiltonska tiden, då annars använts metallpolletter — se Stiernstedt i *Num. Medd* IV s 18. Och

har de ej funnits på Hamiltons tid synes de ha anskaffats snart efter Joseph Stephens' tillträde. Denna pollett berättigar till 1 *kanna*, dvs ungefär 2.6 liter, den då för en statarfamilj gängse dagsransonen — tydligen oavsett familjens storlek; att det gäller *skummad* mjölk framgår av statarkontrakten. Denna förmodat äldsta typ har sedan använts åtminstone också under 1880-talet, då *liter*-räkningen införts, varvid man, för hand, ändrat *kanna* till 3 *liter*, se ill 2, och finns i fyra färger: gult, brunt, grönt och ljusblått. Att färgerna skulle haft speciell betydelse är väl knappast troligt. Det finns fö också en liten del — ljusbruna — polletter av samma typ som den här nämnda men som uppvisar variationer, se ill 3: här stavas *Husaby*, prydnadsramen är enklare och — märk väl — man har tryckt 2 1/2 liter, för hand ändrat till 3.

Denna sistnämnda variant måste dateras till 1880-talet, då *liter*-räkning införts. Detta är rätt egendomligt, ty redan 1873 har en helt ny pollett-typ tillkommit, se ill 4. Om denna finns på Huseby bevarat ett brev, avfattat på engelska, från George Stephens till sonen Joseph, vilket må anföras in extenso. Det lyder:

Den slottsliknande huvudbyggnaden på Huseby, byggd på 1840-t. Foto 1985: Karl Johan Krantz, Smålands museum.

Cheapinghaven, April 26, 1873.

My Dear Joe!

Enclosed I [send?] you a specimen of Huseby Paper Tokens, for your examination and approval, before they are printed off. It is impossible for anyone in Sweden to imitate it. The body of the artstamp is from *Paris*, the top and bottom border of the (the = = =) is from *Berlin*; the perforation is from *London*. They will be delivered to you in long slips, so that all your Clerk has to do is to tear of 1 or 2 at a time as he may want them. They will all be printed as now shown, all with

1 kanna 12 öre

Now is the time for any alteration. If you wish any change, please point it out, when it shall be duly attended too. Otherwise, as I said, it will be as you see. If you wish to print a few more at the same time, you can do so. I think it *excellent*, proof against forgery, handsome and very durable, the card like paper being neither too stout (when it breaks), nor too thin. But judge for yourself. I shall not order the printing till I hear from you.

Lots of greetings
Your loving father
George Stephens

You *need not* send back any tickets, unless you wish some alteration.

Eller på svenska:

Köpenhamn den 26 april 1873

Min käre Joe!

Jag närsluter ett provexemplar av Huseby papperspolletter, för din granskning och ditt godkännande, innan de lämnas till tryckning. Det är omöjligt för någon i Sverige att imitera det. Huvuddelen av den konstnärliga utformningen är från *Paris*, över- och underdelen av ytan (?) (= =) är från *Berlin*; tandningen är från *London*. De (= polletterna) kommer att levereras till dig i långa remsor, så att allt din bokhållare behöver göra är att riva av en eller två (polletter) när han behöver dem. Alla (polletter) kommer att tryckas så som framgår (av provexemplaret), alla med (texten)

1 kanna 12 öre

Skall någon ändring göras, skall det göras nu. Önskar du någon ändring, var god ange det, i vilket fall det vederbörligen skall uppmärksammas. I annat fall blir det, som jag sade, som du (själv) ser. Om du önskar lite mera tryck (= text på polletterna?) samtidigt, så kan du göra (= ange?) det. |*Eller*: Om du önskar trycka lite större upp-

laga på samma gång, kan du göra det.?] Jag tycker det (= provexemplaret) är *utmärkt*, omöjligt att förfalska, vackert och hållbart, (det kortliknande) papperet är varken för styvt, i vilket fall det (gärna) bräcks, eller för tunt. Men bestäm själv. Jag kommer inte att beordra tryckning förrän jag hör från dig.

Många hälsningar
Din käre fader
George Stephens

Du *behöver inte* sända tillbaka några polletter om du inte önskar någon ändring.

Vad som ligger bakom tillkomsten av denna pollettyp är inte lätt att säga. Har man av någon anledning ej varit nöjd med de polletter som funnits förut eller har de helt enkelt varit för få? Och det är ganska märkligt, vilken vikt den gode professorn lägger vid denna sak och hur rädd han är för förfalskning. Har verkligen förfalskning ägt rum av de tidigare brukade polletterna, som dock - som ovan nämnts - att döma av *liter*-beteckningen använts också långt efter införandet av den nya typen av 1873? Fö är inte lätt att förstå vad som egentligen menas

Pappolletter för mjölk och ost på Huseby. Ungefär naturlig storlek. Foto: Gunnel Jansson.

med påverkan från Paris, Berlin och London. Noteras kan också, att mjölkpriset för 1 kanna här höjts till 12 öre och att också denna pollettyp använts när litteräkningen införts: också här är 1 kanna på åtskilliga polletter ändrat till 3 liter, ill 5. Därvid har fö priset åter, för hand, satts till 10 öre; man kan förmoda, att det avgörande inte var priset utan mängden. Denna 1873 års pollett finns i en hel rad skiftande nyanser i blått, grönt, gult, ljusbrunt och vitt.

I statarkontrakten är en vanlig uppgift att i års-staten också skall ingå 50 skålpund skummjölksost, dvs ca 21 kg. Också för ost har polletter funnits på Huseby, fastän de som bevarats är rätt få och till en del oanvända. De finns i tre valörer, rött för 5, se ill 6, blått för 3 och gult för 2 skålpund. Till stilen förefaller dessa ostpolletter ligga nära de förut nämnda för mjölk från 1873 med svårörfalskade dekorationer; dock stavas här Husaby, ett uttal som än idag ibland kan höras hos ortsbefolkningen. Någon ostpollett där skålpund ändrats till kilo har ej påträffats. Någon gång har man använt 1873 års mjölkpolletter även för ost: då har 1 kanna 12 öre ändrats till 1 skålpund 22 öre, ill 7.

På Huseby sparades under Stephens' tid alla akter, handlingar, kontrakt, brev etc ned till minsta anteckningslapp, vilket förhållande skapat ett ovanligt stort och intressant om än svåröverskådligt arkiv, nu förvarat på Växjö Högskola. Med hänsyn till denna aktsamhet är det inte förvånande att också pappolletterna bevarats. Däremot undrar man över mängden: allt som allt ca 3000 föremål, vilka numera finns på Smålands museum. Den siste nu på Huseby kvarlevande stataren, Gunnar Frisk, f 1913, statare 1936 - 42, har den förklaringen att ge till mängden av pappolletter, att säkerligen inte bara de 18 à 20 statarfamiljerna utan också de 15 à 20 arbetarna på Huseby järnbruk fick använda polletterna. Och härtill påminner Frisk om att ytterligare en kategori bör ha fått mjölk från godset: de gamla och orkeslösa, som på flera sätt fick hjälp från sin gamle arbetsgivare. Det är från flera håll omvitnat, att under Joseph Stephens' tid icke någon på Huseby anställd hamnade på socknen Skatelövs fattighus. — Däremot har torparna ej haft rätt till mjölkpolletter — de hade egna husdjur och därmed egen mjölk.

Gunnar Frisk, som väl minns att generationen före honom berättade om pappolletterna på Huseby, menar att dessa slutade användas omkring 1900. Detta förefaller helt rimligt och får fö stöd av ett i mängden slumpvis påträffat exemplar med anteckningen fd Huseby 15/5-07. En förklaring till tidpunkten kan vara, att medan på 1880-talet i statarkontrakten det börjar talas om den större kvantiteten 4 liter skummjölk som dagsrättighet och om skummjölksost, kommer på 1890-talet i stället uppgiften 1 liter oskummad och 3 liter skummad eller i vissa fall 2 liter oskummad och 2 liter skummad mjölk, medan osten in natura utbyttis mot kontantersättning. En viss förbättring i statarnas villkor kan därmed konstateras, och ett antagande är, att man med nya villkor ansåg det för krångligt att längre bruka pappolletterna eller införa flera nya typer. Gårdsmejeristen tycks istället ha fått föra listor över mjölkleveranserna. Därmed blev mjölk- och ostpolletterna, som i flera årtionden varit viktiga inslag i Husebyfolkets liv, onödiga, men typiskt på just Huseby är nog, att man ej låtit dem försvinna vind för våg utan samlat in dem och bevarat dem.

Ett förtroende till Bror Emil Hildebrand

Jacob Letterstedt (1796 - 1862) bodde större delen av sitt liv i Kapstaden i nuvarande Sydafrika. Han hade i unga år tvingats lämna Sverige på grund av obetalda skulder. I Kapstaden hade han gift sig med en förmögen änka som ägde kvarnrörelse m.m. Letterstedt drev framför allt spannmålshandeln med vinst. Han grundade den första affärsbanken i Kapstaden, Cape Good Hope Bank, och skapade sig med den en stor förmögenhet. Säkert hade han ofta plågats av sina gamla skulder i hemlandet och han ersatte därför så snart han kunde sina fordringsägare. Senare donerade han stora belopp och uppstoppade djur m.m. till Vetenskapsakademien. Tanken var nog att rehabilitera sig inför det officiella Sverige, men även hans hemsocken Vallerstad i Östergötland fick del av Letterstedts generositet. På grundval av en testamenterisk donation bildades *Letterstedtska föreningen för vetenskap, konst och industri*. Föreningens inkomster används huvudsakligen till utgivande av Nordisk

tidskrift samt till understöd åt nordiska idkare av vetenskap, konst och konsthantverk.

I samband med sina besök i Stockholm kom Letterstedt i kontakt med riksantikvarie Bror Emil Hildebrand. Om resultatet av dessa få möten med den svenske mecenaten skriver Hildebrand till dansken CJ Thomsen den 11 juli 1862:

Ett nytt uppdrag har kommit till många föregående. En Svensk nabob på Cap, Generalkonsul Letterstedt, känd för sin gåfva af 10.000 pund Sterl. till Sv. Vetenskaps Akademien, har nyligen aflidit i Paris. Jag kände honom högst obetydligt. Vi hade blott några få gånger råkats, då han varit på besök i Stockholm. Nu kom underrättelse att han i sitt testamente förordnat mig jemte en hans brorson och Statsrådet Malmsten till Guardian för hans enda dotter, ett nioårigt barn, som får en årlig revery af omkring 70.000 Rdr Rmt, och som tills vidare skall uppfostras i Paris. Hennes egendom skall förvaltas på Cap, och vi mottaga derifrån en årlig summa af 1000 pund att användas för flickans uppfostran. Det är ett vådligt uppdrag, men den gamle mannens förtroende har djupt rört mig. Gifve Gud att jag i någon mån kunde motsvara det.

Jacob Letterstedt. Målning (beskuren) av U Troili. Foto SPA, repro Fritz Engström.

I sina brev till Thomsen återkommer aldrig Hildebrand till frågan om flickan Letterstedt. Förhoppningsvis gick allt väl för henne.

IW

AUKTION 8 DECEMBER

Vi utbjuder ca 700 objekt
med bla besittningsmynt,
många guldmynt
(även i partier),
provmynt, ryska sedlar,
medaljpartier m.m.

Auktionskatalog beställes från:

FRIMÄRKSHUSET
SKANDINAVISK FILATELI AB
Humlegårdsgatan 13, Stockholm
Telefon 08 - 661 74 50

*Vi tackar våra kunder och
kollegor för det gångna året*

*God Jul &
Gott Nytt År*

Antikören

Fyndhanteringen i historiskt perspektiv

Myntskatter från svensk jord har ända sedan 1500-talet införlivats med de statliga samlingarna. De flesta av dessa tidiga fyndmynt ligger idag anonyma i våra samlingar. Äldre tiders antikvarier hade inte samma syn på betydelsen av myntens proveniens som vi har idag. Ofta saknades systematik och ordning, men uppgifter om myntfynden kan finnas att tillgå på andra sätt. Tom den slöaste av riksantikvarier har noterat fyndomständigheterna kring de olika fynden. Uppenbarligen hade man ändå tidigt insett värdet av sådana uppgifter.

Forna tiders fyndintresse

1400-tal

Intresset för historieskrivning i vårt land kan beläggas redan under 1400-talet, då vår äldste till namnet kände historiker, Ericus Olai (död 1486), verkade. Han var bla road av gamla mynt. Det var också han som i litteraturen – närmare bestämt i hans *Cronica Regni Gothorum* – introducerade teorin om unionsdrottning Margaretas beryktade sk blygdpenning – vilken kom att användas som vapen mot henne.¹⁾

1500-tal

På 1500-talet har vi historieforskaren Olaus Magnus (1490–1557) samt reformatorn Olaus Petri (1493–1552). Den senare använde bla myntfynden i sin forskning om våra tidiga förbindelser med omvärlden. Den som först började insamla gamla mynt för kronans räkning var Rasmus Ludvigsson (född på 1510-talet, död 1594), Gustav Vasas och hans söners kanslist. Hans uppdrag gällde att med hjälp av mynten bevisa Sveriges urgamla rätt till de tre kronorna i landets vapen. Arbetet, som utfördes under 1570-talet, bildar grunden för Kungl Myntkabinettets existens och verksamhet. Även Peder Andersson Swart (död 1562) skriver om myntförhållanden i sitt arbete *Konung Gustaf I:s krönika*. Vår förste riksantikvarie, Johannes Bureus (1568–1652), var verksam redan vid slutet av 1500-talet.

Det tidigaste skriftligt belagda myntfyndet gjordes år 1547 på det till Sverige hörande Åland och bestod av "fremade mynt."²⁾ Fyndet insändes till konungen, som enligt den dåvarande landslagen – med anor från medeltiden och rötter i gemensam germansk rätt i norra Europa – "ägde" fynden men avstod viss del därav till hittaren.

År 1599 hittades i Tystberga socken i Södermanland en skatt bestående av E- och M-brakteater. I 1693 års inventarium står följande skrivet om skatten: "en hoop smått Mijnt bestående af 960. stycken mäst mz Lit.

M.". Skatten nämns i Elias Brenners *Thesaurus nummorum Sueogothicorum* (2:a upp. 1731). Mynten från Tystberga överlämnades till hertig Karl, som i sin tur överlämnade dem till "Antiquitatum Archivum" (Antikvitetsarkivet), dvs det som senare utvecklades till Statens Historiska Museum och Kungl Myntkabinettet – sedan 1975 två åtskilda institutioner.

1600-tal

Gustav II Adolfs lärare, Johan Skytte (död 1645), var medveten om fyndmyntens betydelse. Som svenskt sändebud till England år 1617 framhöll han i ett tal till Jakob I, bland annat bevis på tidigare förbindelser mellan de båda rikena, "de stora skatter och de ofantliga penningssummor, som Britanniens invånare för några hundra år sedan hade infört i Svea och Göta rike, vilket förhållande intygas, utom genom historiens vittnesbörd, därav att ofantliga förråd av engelska mynt, fordom i jorden nedlagda, nu hos oss framdragas i dagen, under landets odlande."³⁾ Till de tidigaste fynden av vikingatida mynt hör skatten från Viblings i Hellvi socken på Gotland. År 1685 hittades 364 islamiska mynt "under en rot, vid gräfnig efter tjär-rötter."

Den första arkeologiska utgrävningen i Sverige utfördes av den fd räntmästaren Olof Verelius (1618–1682), som på Olof Rudbeck d:s initiativ utnämns till professor i fäderneslandets antikviteter. Han grävde nämligen ut en hög år 1663 i Broby, Ulleråkers härad, utanför Uppsala. Vår första arkeologiska rapport skrevs av honom på latin (!).

Vårt tidigaste fynd av romerska mynt finns bevarat i Kungliga Biblioteket. Det är insytt i ett manuskript författat av Martin Aschaneus (ca 1575–1641). Gustav II Adolf gav Aschaneus och Johan Hinderson (adlad Axehelm) år 1630 fullmakt att jämte Bureus vara rikets antikvarier. De skulle bla "uppspara allehanda gammalt mynt." (Se nedan under **Fornminneslagen**).

1700-tal

De första romerska fyndmynten som gick till Kungl Myntkabinettet är det fynd som härrör från Sigvards i Eskelhems socken på Gotland och gjordes år 1703. Det bestod av 28 denarer och fem solidi. Det dröjde till 1783, innan ett nytt solidusfynd gjordes, nämligen vid Kaggeholm på Ekerön i Uppland – 21 mynt, av vilka 18 inlågts i Kungl Myntkabinettets samlingar. Ett för Vespasianus präglat bronsmynt, funnet i Kristianstrakten, inköptes år 1746 till samma museum. Till dessa tidiga myntfynd hör även den vikingatida skatten från Gärsnäs i Östra Herrestads socken i Skåne. Här hittades år 1729 inte mindre än 204 1/2 lod tyska, anglosaxiska, irländska och några islamiska mynt tillsammans med bla en arming och ett kors.

År 1735 tillämpades för första gången 1734 års stadgande om 1/8 förhöjning av lösensumman för metallfynd. (Se nedan under **Fornminneslagen**). Det gällde ett silverfynd som "1735, i Maji, hittades nära intill Stockholm, mellan Kimröksbruket och Beckbruket [Brännkyrka socken], af några Dalkarlar, som grafde jord mellan bergsklintarne, en hop gamla Tyska, Arabiska, och K. Ethelreds mörka och illa medfarna penningar, samt något brutet silfver, till 25 1/2 lods vigt." Följande år, 1736, hittades ytterligare mynt och silverföremål från ungefär samma ställe.

*

"Det ingen äger, äger konungen"

Enligt den germanska rätten tillhör *egendom* ätten, stammen och ytterst drotten (konungen), om ej annat bestäms, medan enligt romersk rätt all egendom är privat, om ej annat stadgas. I England, med dess konservativa lagstiftning, har man kvar bestämmelsen att alla jordfynd tillfaller monarken, men denne avstår vid tronträdet från denna rättighet (och andra) mot apanaget. I Sverige stod det ursprungligen klart och tydligt, att fyndet tillhörde "Kongl. Maj:t och

Kronan" men skulle ersättas; sedan 1873 har romersk rätt smugit sig in i denna lagstiftning genom att upphittaren blivit "ägare", dock utan laglig rätt till adekvat ersättning. Mycket förenklat kan man därför säga, att den nu gällande Kulturminneslagens bestämmelser om inlösen återspeglar den motsättning som finns mellan germansk och romersk rätt.

*

Fornminneslagen

Sverige har den äldsta fornminneslagstiftningen i världen. I den allmänna landslagen, utformad under medeltiden men utgiven i tryck först år 1608, stadgas om hittegoods att *två tredjedelar tillfaller konungen och en tredjedel den som hittar*.

Redan under Gustav II Adolf, den 20 maj år 1629, skrevs det MEMORIAL

efter hvilken H. K. Maj:tt Nådige vill att dhe som antagne äro, att vara **Rijksens Antiquarii** och Häfdesökiare, sig flitjeligen rätta skohle.

Enligt detta skulle de nya antikvarierna allehanda gamble monumenter och saker sökia skole och sambla, som Fäderneslandet kan blifva illustrerat med.

Förutom sökande efter runskrifter och medeltida laghandskrifter od (sk *antikvitet*) skulle antikvarierna även ägna sig åt folkminnes- och ortnamnsforskning. Året blev det stora märkesåret i den svenska fornforskningens historia och vår förste riksantikvarie blev tillsatt året därpå (1630).

År 1666, under Karl XI:s förmyndarregering, fick vi vår första fornminneslag, KONGL: MAJST: S PLACAT OCH PÅBUDH OM GAMBLE MONUMENTER OCH ANTIQUITETER, vilken bla innebar att *äverkan på fornminnen blev förbjuden* (det som vi idag kallar fasta fornlämningar). Enligt plakatet tillhörde dessa staten.

År 1684 kompletterades lagen och *anmälan av fynd* skulle ske "vthan drögsmål." Inlösen till kronan påbjöds av alla jordfunna föremål i ädelmetall och koppar — den sk *hembudspikten*. Inlösen skedde till *en tredjedel* av fyndets värde.

Det ringa inlösenbeloppet i förhållande till fyndets värde hämmade

emellertid anmälningarna om fornynd. I 1734 års lag beaktas därför hittarens rätt till fynd av "gammalt mynt, gull, silfwer, koppar, metal eller andra konststycken" — *men fortfarande med hembudspikt* — och inlösen skulle ske till *fulla metallvärdet* eller motsvarande, *jämte en åttondels, förhöjning*.

Först i 1873 års förordning stadgas att upphittade fornsaker skall *tillfalla upphittaren* med hembudspikt.

Men 1942 års fornminneslag föreskriver att *föremål* som påträffas i *fast fornlämning tillfaller kronan*. Här får hittaren i bästa fall en hittelön. Här preciseras också fornyndens ålder till "minst 100 år." Andra fynd (dvs utan förbindelse med fast fornlämning) tillfaller som tidigare upphittaren med hembudspikt.

*

Redan under 1700-talet insåg man alltså att en god hittelön främjar anmälningar av fynd. De flesta föremål i ädelmetall hade då endast obetydligt högre värde än själva metallen. Fornminneslagen har som synes genomgått flera förändringar men dess traditionsbundna karaktär har bevarats. Konungen/kronan/staten har alltsedan medeltiden tagit på sig ansvaret för och förfoganderätten till fornynd — om än syftena har förändrats genom århundradena. Den enskildes äganderätt kommer in i bilden först 1873 och då under hembudspiktens förbehåll. Den idag gällande Kulturminneslagen är från år 1989. Där heter det i första paragrafen

Det är en nationell angelägenhet att skydda och värda vår kulturmiljö. Ansvaret för detta delas av alla. . .

Följden av denna — uråldriga — lagstiftning, jämte de större samlingar som överlämnats som gåva av privata och offentliga personer, utgör grunden till museisamlingarna i Statens Historiska Museum och Kungl Myntkabinettet (SHMM) och många läns-museer och våra fornynd kan beses av envar som så önskar.

*

Handläggning

Handläggning av fyndärenden tillkom före 1867 års fornminnesförordning — sedan 1786 — Kungl vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien. Riksantikvarieämbetet övertog hand-

läggningen år 1938. Genom 1942 års Fornminneslag tillerkändes även läns-museerna rätten att förvärva fynd som skulle tillfalla eller hembjudas kronan. Frågor om inlösen prövas idag av riksantikvarieämbetet, som också vid fyndfördelning kan överlåta fynd på annat museum som åtar sig att ansvara för dessa — eller återsända dem till upphittaren.

*

Föremålsregistrering

Till Antikvitetskollegiets — inrättat år 1667 — åliggande hörde att "grunda ett förvaringsrum för de forntidsskatter, som kunde i jorden upphittas" — föregångaren till dagens Statens Historiska Museum och Kungl Myntkabinettet. I 1693 års inventarium över Antikvitetskollegiets samlingar återfinns handskrifter, böcker, mynt, medaljer, runstavar, sigillstampar, vapen, smycken, kyrkliga föremål. Få förhistoriska föremål var dock insamlade.

Förutom de olika äldre inventarieförteckningarna utgör JG Liljegrens (riksantikvarie 1826–37) *Strödda anteckningar om Fynd i Svensk Jord, med en dertill hörande Förteckning* ett av våra viktigaste och tidigaste fyndregister (1830). Efter Liljegen var det närmast Bror Emil Hildebrand (1837–79) som bringade ordning bland våra inventarieförda föremål och förde samman åtkomsthedlingarna (nuvarande katalogrummet). Hans Hildebrand (riksantikvarie 1879–1907) förtecknade och publicerade fynden och nyförvärven om än till en början summariskt i det av honom startade Månadsbladet (1872). Under 1930-talet uppordnades under Bengt Thordemans ledning ett register över 4.000 svenska myntfynd.

Idag har vi ett utförligt inventarium över alla förvärv av fynd och andra föremål som tillförts myndigheten. Sedan år 1891 publiceras tillväxten löpande — i år är alltså 100-årsjubileum för den tryckta tillväxten, vilket vi torde vara ensamma om i världen! Dessutom förvaras handlingar över alla fyndärenden dels på Antikvarisk-Topografiska Arkivet (ATA) dels i Kungl myntkabinettets topografiska arkiv. Arbete pågår för att överföra registreringen av alla fynd på data. Detta dataregister kommer att omfattas av offentlighetsprincipen.

*

Riksantikvarieämbetet och statens historiska museer är central förvaltningsmyndighet för ärenden om kulturminnesvård. Statens Historiska Museum – såsom ansvarsmuseum – och Kungl Myntkabinetet – såsom specialmuseum – bär tillsammans ett historiskt ansvar att fullfölja våra åligganden för "Fäderneslandet" ända sedan 1600-talet, bl a genom att föra ett för alla tillgängligt centralregister för i Sverige jordfunna kulturföremål. Detta förutsätter en anmälan av alla fynd samt en dokumentation av dem utförd av kompetent personal.

Monica Golabiewski Lannby
Lars O Lagerqvist
Ian Wiséhn

Noter:

- 1) Mer om drottning Margaretas blygdpenning i Golabiewski Lannby, M, Myntfynd från Närke. *Sveriges Mynthistoria. Landskapsinventeringen 5*. S 10 och 49.
- 2) Detta fynd liksom följande se Liljegren, JG: Strödda anteckningar om Fynd i Svensk Jord. *KVHAA Handlingar 13*. Stockholm 1830.
- 3) Hildebrand, BE, *Anglosachsiska mynt i Svenska Kongliga Myntkabinetet funna i Sveriges jord*. Stockholm 1881. S III-IV.

Mer att läsa:

Arne TJ: Antikvitetskollegiets och Antikvitetsarkivets samlingar. *Fornvännen 1931*. S 48–91. Stockholm 1931.

Hedenlund IA: Fornfynd och hembudspflicht. *Ad Patriam Illustrandam*. S 375–392. Uppsala 1946.

Malmer B: Om inlösen, hittelön och myntpris. *Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer. Årsbok 1976–1977*. S 47–56. Lund 1977.

Odelberg M: *Rikets antikvarier*. Stockholm 1982.

Schück H: Riksantikvarieämbetet genom 300 år. *Fornvännen 1931*. S 3–23. Stockholm 1931.

Tidiga föregångare till Henry Duncans sparbank

Världens första riktiga sparbank grundades i Skottland år 1810. Initiativtagare var kyrkoherden Henry Duncan i Ruthwells församling i grevskapet Dumfries. Idén hade han främst hämtat ur en liten skrift som författats av John Bone, men tanken var inte helt ny. På olika håll i England fanns det människor som ansåg att något måste göras åt den stora fattigdomen i landet. Vanligast var väl att man sökte sig till någon av de många sk *Friendly Societies* som helt byggde på insamlingar och välgörenhet. Men en och annan socialt intresserad medborgare funderade på andra lösningar. De ansåg att lösningen låg i hjälp till självhjälp.

År 1796 bildades *The Society for Bettering the Condition of the Poor*. Främsta initiativtagare var Sir Thomas Bernard som var en pensionerad jurist. Han hade redan tidigare varit engagerad i sociala projekt som tex *The Foundling Hospital*, *The School for the Indigent Blind* och *The London Fever Institution*. Hans kanske främsta insats var arbetet med rapporterna angående de fattigas levnadsförhållanden. Rapporterna, som utgavs av *Society for Bettering the Condition of the Poor*, hade stor betydelse och spreds i vida kretsar. Här gavs praktiska råd för att minska fattigdomen; förslag lämnades till bättre regler för de sk *Friendly Societies* (man lämnade ibland pengar till onödigheter eller till alltför påkostade begravingar

osv); förslag till inrättande av handelsbodrar byarna som skulle tillhandahålla baslivsmedel till låga priser; förslag till bättre arbetsinrättningar för de arbetslösa; förslag till reformer inom skolväsendet mm. År 1816 skrev parlamentsledamoten George Rose: "The idea [of savings banks] was first suggested by the Society for Bettering the Condition of the Poor, of which I have long been a member." Detta yttrande var dock inte helt riktigt, då det redan tidigare funnits flera experiment med "sparbanker."

Under 1790-talet föreslog Dr Shute Barrington, som var biskop i Durham, att prästerna inom stiftet skulle göra något praktiskt för att förbättra förhållandena bland de gamla. Tanken var att så många gamla som möjligt skulle samlas i någons bostad på söndagskvällarna för att läsa högt ur bibeln och dryfta det som sagts. Till dessa möten skulle man ta med sig en mindre slant, åtminstone 1 penny. Av dessa pengar skulle en viss summa gå till hjälpverksamhet medan resten skulle sparas för de gamlas räkning. Vid årets slut skulle man få tillbaka pengarna med bonus.

Rapporten, som beskriver denna kombination av Penny Bank, Friendly Society och välgörenhetsinrättning, studerades flitigt av många socialt intresserade, bl a prästen Joseph Smith i Wendover. Denne hade en församling som var spridd över ett stort område, och han förstod att det skulle bli svårt att förmå de gamla att ta sig iväg till någon avlägsen mötesplats. Men idén att spara pennymynt intresserade ho-

nom. Många församlingsbor i Wendover hade det svårt vintertid. Om alla därför tog med sig 1 penny till kyrkan varje söndag under sommaren, så skulle pengarna återbetalas vid jul. Då skulle summan dessutom ha ökat med en tredjedel. Denna bonus bestod av Joseph Smith och två andra förmögna församlingsbor. År 1799 öppnade Smiths sk *Sunday Penny Bank*. Banken i Wendover fanns under endast ett fåtal år, men tjänade som viktig inspirationskälla till andra liknande banker. En sådan var tex den bank som prästen Thomas Lloyd i Hertford bildade år 1808. Sammanlagt ca 100 insättare lyckades få ihop omkr £ 300 genom insamlingar i kyrkan på söndagar. Pengarna återbetalades med 12 % ränta på nyårsdagen. Pengarna till räntan kom från välgörenhetsinsamlingar. Principen var att insättarna i banken skulle förstå att det lönade sig att spara. *The Hertford Sunday Bank* ombildades år 1816 till att bli en riktig sparbank. Även denna gång var Lloyd initiativtagare. Som ekonomiska garantier för sparbanken fanns markisen av Salisbury, tio lordar och tre ledamöter av underhuset. Lloyds erfarenheter och insatser ansågs så viktiga att han år 1817 kallades som sakkunnig i den kommitté i parlamentets överhus som arbetade fram en ny lagstiftning för de fattiga.

Söndagsbankerna var dock inte någon riktig lösning på vare sig fattigdomen eller bristen på lämpliga banker. Fortfarande var man huvudsakligen mest beroende av välgörenhet.

Den första sparbanken grundades år 1810 i Ruthwell i Skottland. Initiativtagare var kyrkoherden Henry Duncan. Foto: Institutet för sparbankshistorisk forskning.

Priscilla Wakefield i Tottenham hade större planer. Hon var nämligen den första som ville öppna en sparbank som var öppen för alla ur de lägre klasserna. Hennes avsikt var att insättarna själva skulle få bestämma över insättningar och uttag, dvs ha fri dispositionsrätt. Redan 1791 hade hon deltagit i bildandet av *Charity for the Relief of Lying-in Women and Sick Persons*. År 1798 startade hon en sk *Female Benefit Club* som utdelade små pensioner till kvinnor som fyllt 65 år. Ungefär samtidigt bildade hon en bank för barn — *Children's Bank*. Det är troligen första gången som en bank riktar sig till barnen. Barn och ungdomar under 20 år inbjöds att ta med sig pennymynt till klubben en gång i månaden (man behövde dock inte vara medlem i klubben). Priscilla Wakefield återbetalade pengarna till enskilda sparare då medel behövdes för att betala utgifter till utbildning, bosättning m.m. Hon handhade aldrig stora summor, men uppenbarligen fyllde hennes verksamhet ett behov. Den 1 januari 1804 öppnades *The Tottenham Benefit Bank* för alla innevägnare i Tottenham. Barnbanken fungerade nu som en kanal till den nya banken. När ungdomarna fyllt 20 år överflyttades deras insättningar till *The Tottenham Benefit Bank*. Denna bank var öppen första måndagen i varje månad. Summor från 1 shilling

och uppåt kunde insättas i banken. Det var insättaren själv som bestämde när pengarna skulle uttagas. På varje helt pund betalades 5 % ränta. Wakefields bank hade mycket gemensamt med de senare bildade sparbankerna. Hon lyckades dock inte få sin bank helt självbärande — välgörenhetsinslagen fanns fortfarande kvar i bakgrunden. Välbärgade personer var ofta tvingade att skjuta till medel under de första åren. Allt arbete i banken skötes frivilligt och oavlönat av Priscilla Wakefield och hennes kollega och efterträdarska fru Powell.

Banken i Tottenham hade ett par förmögna förtroendevalda personer, som med bankens insatta medel köpte statsobligationer med 5 % ränta. Därmed täcktes i stort sett alla bankens utgifter. Några år efter bankens bildande lämnade Priscilla Wakefield Tottenham. Hon avled 1832 vid 83 års ålder. Enligt hennes son, Edward Wakefield, hade hon även drivit en privat sparbank från år 1790 och uppmuntrat prästen Joseph Smith i Wendover att öppna sin Sunday Penny Bank. Det är även möjligt att hon inspirerade till bildandet av en sparbank för tjänstefolk i Bath år 1808. Denna sparbank öppnades av en avlägsen släkting till fru Wakefield, nämligen Lady Isabella Douglas. Tjänstefolk inbjöds att spara upp till £50 och med ränta på 4 %. I bakgrunden fanns den ekono-

miska tryggheten — fyra damer och fyra herrar som skulle garantera bankens soliditet. Det beslöts att fonden inte fick överstiga £2000. Denna summa nådde man snart och förslag kom för att öka fondens storlek år 1813. Då detta inte gick övertog *The Bath Provident Institution* alla åtaganden.

Utan att förminska betydelsen av Henry Duncans insatser år 1810 förstår man att sparbankstanken "låg i luften" vid den här tiden. Tio år senare var det dags för Sverige att få sin första sparbank, Göteborgs sparbank år 1820.

Mer att läsa:

H Oliver Horne: *A History of Savings Banks*. Oxford 1947.

Ian Wiséhn

Köpes

- 1/6 Riksdaler: 1783 RXE, 1809 (Karl XIII), 1815, 1817, 1828.
- 1/4 Riksdaler Specie: 1833.
- 1/16 Riksdaler Specie: 1849.
- 1/32 Riksdaler Specie: 1851.
- 2 öre SM: 1755 (utan punkt efter årtalet).
- 1 Skilling: 1812
- (Likadana pillfjädrar som 1814–1817).
- 1/2 Skilling: 1822 och 1824 (med enskilling krona).
- Mynt med 180° avvikande stampställning (före 1873)

Sten-Olof Andersson

Smålandsvägen 20 - 611 56 Nyköping
Tel. 0155/69616 (18.00 - 23.00)

Epifanic, vid sin monter, visar sin samling för Prins Bertil.

Svenska mynt i Paris

Bernard Epifanic, sedan länge medlem i SNF, har under oktober i år ställt ut delar av sin samling av mynt och medaljer på Svenska Klubben i Paris i samband med firandet av Klubbens 100-årsjubileum. Utställningen bestod av 630 mynt och medaljer från 1521 till 1818. Samlingen beundrades bla av Prins Bertil och Prinsessan Lilian som besökte Klubben i samband med jubileumslunchen.

MYNTNYTT

Nya svenska minnesmynt 1992

Sveriges Riksbank har beslutat att man under mars månad 1992 kommer att utge minnesmynt med anledning av 200-årsminnet av Gustav III:s död.

Det kommer att präglas två minnesmynt, ett silvermynt med valören tvåhundra kronor och i legeringen 925/1000, diametern 36 mm och vikten 27 g, upplaga 50.000, samt ett guldmynt med valören ettusen kronor och i legeringen 900/1000 guld, diametern 21 mm och vikten 5,8 gram, upplaga 15.000. Skulptör Anni Sundin, Färentuna, har utfört det konstnärliga arbetet.

Föreningens medlemmar kan beställa dessa mynt genom Svenska Numismatiska Föreningens kansli. Endast *ett ex* av guld- respektive silvermyntet per medlem kan beställas.

För att kunna garantera Er beställning måste beloppet – enligt nedan – vara bokfört på föreningens postgirokonto 15 00 07-3 *senast den 2 januari 1992!*

Guldmynt	1.000:– + 75:– exp avg =	1.075:–
Silvermynt	200:– + 75:– exp avg =	275:–
Guld- + silvermynt....	1.200:– + 75:– exp avg =	1.275:–

Tänk på att jul- och nyårshelgerna kan försena postgirots bokföring. Så betala i god tid!

Mynten kommer att distribueras per post i slutet av mars 1992.

KONGRESSER

F.I.D.E.M.

Nästa internationella kongress och medalj-utställning, den tjugotredje i F.I.D.E.M.:s (Fédération Internationale de la Médaille) regi kommer att äga rum i London 16–19 september 1992. Kongressen sponsras av The Royal Mint. I anslutning till kongressen anordnas utställningen på British Museum. Utställningen, som kommer att omfatta över tusen medaljer, har utlovats ett antal priser från olika organisationer, bla ett för medaljer med ämnet "Himmel och helvete." En illustrerad katalog kommer även att utges. Kongressen behandlar i form av föreläsningar förhållandet mellan teckning och medalj. En rad föredrag, sk workshops, ägnas konstnärlig medaljteknik och metod för framställning av medaljer. Lördagen den 19 september 1992 äger för första gången en medaljmässa rum i St Martin's College of Art, där medaljkonstnärer, handlare, samlare och förlag kan visa och sälja sina arbeten. Skulptören Ronald Searle har fått uppdraget att göra kongressens officiella medalj.

De som har deltagit i de senaste kongresserna kommer att erhålla skriftlig information från den svenska FIDEM-kommittén. Övriga intresserade kan vända sig till Tamás Sárkány, Kungl myntkabinetet, tel: (08) 783 94 22 telefax: (08) 663 97 35 eller Ulf Nordlind tel: (08) 662 62 61. Utfröligare information kommer i nästa nummer av denna tidning.

Kulturutskottet på KMK

Torsdagen den 6 november besökte Kulturutskottet riksantikvarieämbetet och statens historiska museer för att informera sig om de aktuella behoven. Blå ventilerades Kungl Myntkabinetets lokalproblem vid ett besök i såväl personalutrymmen som utställningar. Här ses utskottet (Bert Karlsson dock frånvarande) under Bellman-medaljongen (av Sergel) i medaljsalen.

LLI

Riksdagens Kulturutskott hopträngt i Kungl Myntkabinetet. Foto Gabriel Hildebrand, Raå/RIK.

Påvliga utmärkelser

Nyligen fick ett par personer knutna till katolska församlingen i Ystad genom biskop Hubertus Brandenburg motta påvliga utmärkelser för sina insatser vid uppbyggandet av S:t Nikolai Katolska Center i staden. Utom den mera kända *Pro ecclesia et pontifice* (PåvPEetP) utdelades två mindre vanligen förekommande dekorationer.

Särskilt kan noteras, att en icke-katolik blev föremål för påvens uppmärksamhet. Det torde vara mycket sällsynt i vårt land. Församlingens

ekonomiske rådgivare, kamrer Nils-Gösta Wiedemann, tilldelades sålunda påvliga hederstecknet *Bene merenti* i guld med band i de påvliga färgerna gult och vitt. Det instiftades av Leo XIII (1810–1903), som blev påve 1878.

Den andra utmärkelsen gick till tidigare ordföranden i den lokala katolska föreningen och dess byggnadskommitté, som upptogs i *S:t Gregorius den stores orden* (PåvS:tGO). Denna orden instiftades 1 september 1831 av påven Gregorius XVI med tillägg till statuterna 30 maj 1834 och

7 februari 1905. Den har en militär och en civil gren i tre klasser: Storkorsriddare, kommandör och riddare. För medlemmar under påvens världsliga jurisdiktion gäller begränsning i antalet recipenter inom varje klass. Till ordens civila gren hör en särskild dräkt: Frack i mörkgrönt med revärer och broderier, "amiralshatt" och guldkornerad värja. Ordensbandet har färgerna rött och guld. Ordenstecknet är ett malteserkors i karminröd emalj med central bild i guld av den helige Gregorius den store (omkr 540–604).

Hans E Sköld

Påvliga S:t Gregorius den stores orden. Foto: Jan Leo, Ystad.

Påvliga hederstecknet Bene Merenti. Foto: Jan Leo, Ystad.

RECENSIONER

B Kluge: Deutsche Münzgeschichte von der späten Karolingerzeit bis zum Ende der Salier. Sigmaringen 1991. 302 s inkl 88 planscher. DM 48.

Dannenbergs klassiska *Die deutschen Münzen der sächsischen und fränkischen Kaiserzeit*, publicerad i fem volymer 1876-1905, är fortfarande standardkatalogen för de vikingatida tyska mynten (911-1125). Den innehåller mycket utförliga, beskrivande och kommenterande texter om de olika mynttyperna men den saknar en översikt över mynthistorien. I samband med den stora Salierutställning som var tänkt att öppna i Speyer våren 1991 — men uppskjuten till våren 1992 — har ett antal böcker publicerats, som behandlar olika ämnen under den saliska kungaättens tid i Tyskland (1024-1125). Kluges bok är en del i denna serie och den första utförliga översiktliga mynthistoria som har skrivits över denna för svenska läsare intressanta period, eftersom tyska mynt med sina ca 93.000 ex är den vanligaste fyndgruppen i de svenska vikingatida fynden. Mynthistorien under den saliska perioden utgör en logisk fortsättning på perioden dessförinnan (911-1024). Eftersom de därför bör ses i ett sammanhang omfattar Kluges bok tiden ca 900-1125, dvs i princip samma tid som Dannenbergs verk.

Den tyska myntningen var under denna tid feodalt uppsplittrad på ett mycket stort antal myntherrar och antalet myntorter under perioden kan uppskattas till närmare 200. Följdriktigt redogör Kluge översiktligt i tur och ordning för den kungliga/kejsrerliga, den övriga världsliga resp den kyrkliga myntningen. Kluges bok handlar till mycket stor del om relationerna kunglig/världslig/kyrklig myntning i de olika områdena och myntorterna. Fram till 900-talets slut var myntningen praktiskt taget begränsad till kungliga/kejsrerliga utmyntningar men ett mycket stort antal mynt-rättsförklaringar och kungamaktens fortgående försvagning medförde att rollerna var omkastade vid 1100-talets början, då de feodala myntningarna blivit helt dominerande.

Kluge förmedlar en mycket bra bild av hur de politiska förhållandena avspeglas i myntningen resp hur myntningen kan ge kompletterande upplysningar till de skriftliga källorna. Han redovisar också forskningens senaste rön (inklusive flera som ännu inte lämnat trycket!). Den bild han presenterar blir då också en sammanfattning av forskningens nuvarande läge och en mer djuplodande analys med nya rön hade heller knappast varit möjlig att presentera för ett så komplicerat skeende på den till 57 s begränsade kommentartexten (s 22-78). Kluges syn på utvecklingen under Heinrich III är den främsta nyheten och då man enligt Kluge kan tala om en myntreform med utgångspunkt från Hein-

richs politik i Sachsen ca 1047 vad gäller Goslar, Duisburg och Dortmund. Goslar, som först nu framträder — de sk Otto-Adelheid-Pfennige (OAP) präglades dock dessförinnan sannolikt till stor del i Goslar — får i Kluges framställning en mycket framträdande roll. Hans tolkning baseras inte minst på de svenska fynden där Goslar är den tredje vanligaste myntorten (även när OAP exkluderas). Kluges siffror för det svenska materialet påverkas dock i mycket hög grad av att det berömda Burgefyndet, t.p.g. 1143, innehåller fler än 1.300 ex från Goslar, dvs över hälften av det totala antalet Goslarmynt funna i Sverige. Om detta exceptionella fynd inte tas med i statistiken blir siffrorna följaktligen betydligt mindre.

Ett kapitel (s 79-87) behandlar myntens motiv och inskrifter och några mycket användbara sammanställningar över myntorter, myntherrar och mynt-rättsförklaringar redovisas i flera appendix.

Ett inledande kapitel (s 9-21) behandlar strukturer och en stor del ägnas här fynden med tyska mynt som under denna tid huvudsakligen påträffats utanför Tyskland, framför allt i Sverige, Polen och Ryssland. Detta faktum ledde år 1955 Walter Hävernick till att lansera teorin att myntningen huvudsakligen skedde för att tillfredsställa ett behov av mynt för export och begreppet "Fernhandelsdenar" myntades. Denna syn har sedan utsatts för växande kritik och även om Kluge berör denna kritik är det förvånande att notera, att han själv genom sina kommentarer uppenbarligen tycks anse att en betydande del av myntningen faktiskt fyllde denna funktion. De stampstudier som har gjorts och som Kluge själv är en ivrig förespråkare för, liksom övriga fakta som talar mot denna teori har, som det verkar, inte påverkat hans syn i denna fråga.

Boken är försedd med ett stort antal förtäfliga kartor som visar myntorternas utbredning under olika perioder och olika typer av myntherrar. Inte mindre än 528 typer (av sammanlagt mer än 2.000 kända) avbildas i dubbel skala och med utförliga beskrivningar och upptar huvuddelen av boken (s 123-299). En del av de tyska

mynten är konstnärligt mycket högtstående medan det tekniska utförandet vanligtvis är mycket dåligt, varför stora delar av stamparnas motiv och inskrifter inte är synliga på mynten. Förstorade bilder hjälper därför i hög grad till att ge rättvisa åt mynten och göra dem tillgängliga för den större allmänhet som boken främst riktar sig till. De flesta fotografierna kommer från mynt i myntkabinettet i Berlin men ett stort antal gäller mynt i svenska fynd och här har Elsa Lindberger på Kungl Myntkabinettet (KMK) i Stockholm och Gabriel Hildebrand på RAÄSHMMs fotoavdelning gjort en berömvärd insats. Det är för övrigt så att det svenska fyndmaterialet utgjort och kommer att utgöra den främsta källan för de forskare som arbetar med den vikingatida tyska myntningen, eftersom motsvarande fynd i Tyskland är få och skingrade i motsats till de svenska som till största delen är bevarade på museer och framför allt på KMK i Stockholm.

Kluge, som arbetar vid myntkabinettet i Berlin, är idag en av de främsta kännarna av vikingatidens tyska myntning och denna position manifesteras av hans nya bok som varmt kan rekommenderas till alla intresserade. En handbok över den tyska myntningen under motsvarande tid och tänkt som en modern motsvarighet till Dannenberg kommer också snart att publiceras av honom.

Kenneth Jonsson

Ordnar i "blåsväder"

Bo Setterlind: *Frimurarmålet. Demokratins dögrävar angriper Jesu vännar frimurarna i svenska maktmedia* 1985. Borås (Norma Bokförlag) 1986. 167 sidor. Inb. Pris c:a 110 Skr. ISBN 9185846 63 5.

När bigotteri och religiös fanatism å ena sidan och politisk intolerans och förföljelsemani å andra kombineras med ren okunighet och illvilja, få vi uppleva något som skakade det svenska ordenslivet omkring nyåret 1984-85 — alltså det "lugna och idylliska" Sverige av i dag och icke häxprocessernas Europa på 1600-talet eller 30-talets totalitära stater i söder och öster. Att vara frimurare, odd fellow-broder, tempelriddare osv misstänkliggjordes, även av människor med en gedigen utbildning — om sunt förnuft och respekt för andra inkl grundlagsfäst föreningsfrihet (RF 2 kap 1 § 5 mom) var det ej fråga. De första stenarna kastades av några frireligiösa pressalster, pingströrelsens *Dagen* och 100-årsjubilerande Helgelseförbundets *Hemmets Vän* (Örebro), vilka vågade införa sakliga tillrättslägganden och hade stärkt i anden av en kuriös hatskrift, *Låt varna er!* (Salt & Ljus, 1983), av pingstpastorn Kjell Sjöberg; denne hade även i andra skrifter "varnat" för ordenslivets styggelser — hans "dokumentation" hade i varje fall ytterst liett, om ens något, med de i Sverige verksamma ordnarna att göra (huvudsakligen föräldrat material, främst från Amerika). Snart följde "maktmedia"

Over 25 Years we offer
Banknotes of
the World Mostly first Class
at fair price.
We sell-by-trade.
Free Lists on request.

NORAY AG
Unter dem Walde
Ch-3932 Zeneggen VS
Switzerland

— fyndig travesti på massmedia — med TV i spetsen.

Poeten Bo Setterlind († 1991), själv hög frimurare, har gjort en läs- och tänkvärd sammanfattning av den bedrövliga historien. Den utkom våren 1986. Metodiskt genomgår förf steg för steg hela processen — den är förvisso ej uppbygglig. Han har haft ett rikt pressmaterial till förfogande, men är ej konsekvent i att angiva källan (med datum och, helst, även sida). I en andra upplaga borde tilläggas — i avsaknad av notapparat — en förteckning med hänvisningar till samtliga citerade och åberopade tidningsartiklar och -insändare osv. I texten finns några inadvartenser: Tex på s 28 betecknas presidenten i Svea hovrätt såsom "hovrättsråd", vilket måste vara en ren lapsus, och borde betr Hamilton tilläggas greve, apropå president Mitterrands frimurarebroder på s 53 kunde ha tillagts, att denne har varit general och chef för franska flygvapnet samt innehar storkorset av Hederslegionen — knappast någon "samhällsomstörtande" verksamhet den heller (om franskt frimureri, se tidskriften *L'histoire* [Paris], numéro 49, octobre 1982, s 9-51, "Dossier: Les francs-maçons"!): Förf:s retoriska fråga på s 122 med hänsyn till göteborgsbiskopen Gärtners "kritiska", för att ej säga negativa inställning (jfr domkapitlets uttalande i anledning av Dnr Ö 9/28/84, ävensom *Svenska Kyrkans Tidning*, nr 14, 6/4 1989, sektion 2, s 34, och *Frimuraren*, nr 3/1989, s 19) — "Biskopen kanske är medlem i något liknande förbund?" — kan besvaras med att denne har femte (dvs högsta) graden i Götiska Förbundet, där han även är (över)kaplan; fö borde han genom nära anförvanter även ha vissa sekundärkunskaper om andra ordnar (FMO, W:6)! Huru den 1974 i S:t Johanneslogen S:t Erik recipierade (s 134) numera generalvikarien i Stockholms stift Jan Smith kunnat erhålla dispens av (ärke)biskop Johannes Erik Müller, som avgick redan 1957 och dåmera var avliden, förefaller vara en förväxling (såtillvida ej förelåg ett generellt uttalande av den sistnämnde av äldre datum).

Läs boken och "låt varna er" — för maktmedia!

Leif Pählsson

Philip Grierson: The Coins of Medieval Europe. (Ingår i serien *Coins in History*.) Seaby, London 1991. ISBN 1 85264 058 8. 248 s, ill i färg och sv-vitt. Förlagspris £35 — inbunden.

Professor Grierson är en av vår tids främsta numismatiker med vidsträckt kunskaper och en stor produktion. Hans kännedom i ämnet är universella men om han har några specialiteter så är det medeltiden och senantiken. Ovan angivna handbok utkom på franska 1976 men har nu genom det välkända företaget Seaby fått en engelsk version. Det är emellertid inte bara en översättning utan en revidering med hänsyn till de senaste årens forskning, vartill kommer en rikare illustration; de svartvita bilderna är genomgående förlagda till texten och dessutom kompletterade med några utmärkta färgplanscher.

Grierson har indelat sitt arbete i århundraden och börjar med 400-talet, dvs senantiken, samt slutar ca 1500. Som en allmän och grundlig introduktion har den ingen annan modern motsvarighet och blir oundgänglig för såväl fackmän som amatörer.

Även solen har sina fläckar och författaren har inte till 100% kunnat uppfylla kravet på sig själv att göra arbetet helt ut to date. Vad gäller vårt eget land är det naturligtvis för mycket begärt att han skulle ha hunnit arbeta in de två senaste årens sensationella fynd från Sigtuna och deras konsekvenser. Däremot saknar man på resp s 167 och 211 de korrigeringar som är nödvändiga efter publiceringen 1980 av Brita Malmers *Den senmedeltida penningen i Sverige*. På sistnämnda sida talar författaren dessutom om en brakteat med krönt E när han i själva verket menar krönt A. Detta är dock endast obetydliga skönhetsfel, liksom att ett fåtal bilder återger mynt som hade kunnat vara bättre bevarade — så tex Erik av Pommerns sterling på s 209. De flesta exemplaren är utmärkta och återger mynt i Cambridge-samlingen.

Ett förmånligt och här aldrig anmält arbete som kompletterar Grierson är Peter Spuffords *Money and its use in Medieval Europe*, som gavs ut i Cambridge 1988.

LLI

Kungl Myntkabinettet

Utställningar: Ingång Narvavägen
(hörnet Linnégatan) 2 tr, Stockholm

Specialutställningar:
"Ur dolda gömmor"

Ring i övrigt telefon 08-783 94 00
för information.

Museer:

Tisdag – söndag 12–17
Måndag stängt

Besökstid: tisdag 13–16
ingång Narvavägen

Besöksadress
(efter överenskommelse om tid
per telefon): Storgatan 41

Postadress:
Box 5405, 114 84 Stockholm
Tel: 08-783 94 00

Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer: Årsbok 1989–90. 127 s. Borås 1991. ISSN 0348-114X. Pris 60 kr (till salu i Historiska Museets museibutik).

Ur allmän-kulturell synpunkt är det roligt, att RAÄ — trots det allt mer hårdnande ekonomiska läget — kan lämna en så här detaljerad, välillustrerad redogörelse för sitt och museernas verksamhetsområden.

Denna årgång synes mig extra "matnyttig". Uppskattande läsare bör finnas överallt i vårt avlånga land (RAÄ och de tre museerna täcker många intresseområden).

SNT-folk möter Kungl. Myntkabinettet redan i ett av inledningskapitlen ("Museernas extramurala verksamhet"), där "våra" skatter presenteras i in- och utland genom närvaro i andras utställningar eller presentation av egna.

KMK:s "eget" kapitel är en njutning för vännerna och de stödjande krafterna.

Vid läsningen om de av Svensson-stiftelsen skänkta Bernströmska samlingarna återkom inom mig tanken: har vi inte inom SNF några som vill ägna sina krafter åt beskrivningar av samlingarnas kalendermedaljer, präglade brädspelsbrickor och frimärksmynt? Svensson-stiftelsens resurser står öppna för sådana initiativ. Jag har tidigare understrukit vikten av att KMK:s skatter blir "androm till glädje".

För den som vill följa med i vad KMK:s personal skriver, så finns i årsbokens slut en förteckning däröver.

N U F

SELINS MYNTHANDEL AB

Mynt sedlar medaljer
ordnar nålmärken

Öppettider
Vardagar 10.00 – 18.00
Lördagar 10.00 – 14.00

Regeringsgatan 6
111 53 Stockholm
Tel. 08-11 50 81

LUNDS MYNTHANDEL

KÖPER och SÄLJER
BYTER och VÄRDERAR

MYNT och SEDLAR
TILLBEHÖR och LITTERATUR

GRATIS LAGERLISTA
(uppgiv samlarområde)

Klostergatan 5, 222 22 LUND
Tel 046-14 43 69

Kungl. Myntkabinettets medaljsal

Riksantikvarieämbetets tidskrift *Kulturmiljövård* har ägnat nr 2 1991 åt temat "Arkeologins beredskap". Det är ett sakkunnigt och samtidigt intresseväckande nummer. Det ägnade många sidor åt problem med resultatens presentation i museimiljöer. Det "grodde" lite inom mig.

Hur fångslad jag själv personligen är av medaljer, så synes mig KMK:s medaljsal nu ha spelat ut sin roll. Dagens museibesökare har fått andra synpunkter och krav på utställningar. Årets Läcköutställning om "Bernadotter i politik och kulturliv" understryker, att svenska folket nu blivit mer historiskt intresserat. Mina tankar ledde över till följande förslag:

Använd de normala montrarna till att presentera några monarkers regeringstid med medaljers hjälp. Endast en medalj, men representativ, för varje person och händelse (de indelas i grupper, allt efter det regeringstiden kräver).

1. Kungahuset
(konung, drottning, kronprins)
2. Riksrådet — kanslipresident, rikskansler, riksdrots, etc.
Regeringen (ministrar)
3. Statsförvaltningen
(landshövdingar, verkschefer etc.)
4. Vetenskaperna (professorer m fl)
5. Näringslivet
6. Kulturlivet
7. Krigsmakten
(segrar och nederlag, freder)
8. Övrigt

Med en sådan uppläggning skulle — med läsbara rubriker vid grupper och medaljer — frihetstiden eller Gustav III:s tid kräva tre montrar. Det skulle bli ett tvärsnitt ur Sveriges historia, som säkerligen skulle draga nya besökare, ge historielärarna skäl till skolklassbesök, mm.

Svensson-stiftelsen bidrager redan nu till KMK:s utställningsverksamhet. Att ändra den permanenta utställningen t ex vart 3:e år skulle pengarna säkerligen räcka till.

NUF

Svar:

Förvisso ligger det mycket i vad signaturen säger. En av de sista gångerna

Monter i medaljsalen. Foto: N Lagergren, ATA.

jag hade förmånen att få samtala med Bengt Thordeman sade han ungefär följande: "Tro inte att jag betraktar min medaljsal som något heligt eller att jag skulle bli störd om ni gjorde om den".

Trots detta är jag fn inte särskilt förtjust i tanken att göra något större ingrepp. En av anledningarna är, att salen utgör en estetiskt fulländad helhet — den har en bärande idé som inte kan förbättras, låt vara att den nu är föräldrad pedagogiskt med de helt annorlunda kunskaper (eller brist på kunskaper) som en modern besökare har. Flera mycket radikala museimän har sagt till mig: "Du tänker väl inte förstöra medaljsalen?" Faktum är, att den börjar få ett lärdomshistoriskt värde!

Så finns det ett par skäl till. Kungl Myntkabinettet arbetar numera helst med utställningar utanför de nuvarande, olämpligt belägna lokalerna. Det känns en smula bittert att ha — vad man än företar sig — ett besökarantal på 15–20.000 om året i huset. Vi väntar ivrigt på nya lokaler och är fn i livlig underhandling, stödda av Byggnadsstyrelsen, Riksbanken och Sparbankerna. Härtill kommer, att vi liksom andra statliga myndigheter är djupt engagerade i den sk FAF:en. Vad är det för någonting? Jo det står för Fördjupad AnslagsFramställning. Den 1 juli 1993 går staten över från ett-till treårsbudget. Vår budgetansökan skall som vanligt lämnas in hösten innan,

dvs 1992, så att värriksdagen kan ta finansministerns nädiga lunta på våren 1993. Detta kräver ett mycket större arbete — åtminstone första gången — och regeringens förordning i ärendet stadgar hur man skall förfara och hur den nya budgetansökan skall vara upplagd. Bl a måste vi göra tre stora utredningar, vissa ämbetsverk dessutom särskilda dylika. Till de obligatoriska hör en sk resultatanalys, som skall omfatta fem års verksamhet. För de flesta verk är detta något helt nytt (vi har åtminstone skrivit årsberättelser). Men finansministern har sagt, att de statliga verk och myndigheter som inte följer föreskrifterna och påstår att det är "omöjligt", inte heller kan räkna med några anslag. Detta skrivs dagarna innan vi fått en ny regering, men det finns ingen anledning tro, att det blir någon ändring i denna syn på den offentliga verksamhetens förnyelse — för det är just vad det gäller. Mål och verksamhet skall också analyseras.

Eftersom FAF:en är så viktig, har riksantikvarien meddelat, att detta arbete går före allting annat. Fram till maj 1992, då vi måste lämna ifrån oss ett färdigt förslag till vår verksamhetsstyrelse, räknar jag därför inte med att Kungl Myntkabinettet kan syssla med utställningar i nämnvärd omfattning. Sedan får vi se, om lokalfrågan är löst. För min del längtar jag efter att få planlägga ett nytt museum med nya basutställningar.

LLI

Åbo Mark 1556

NUMISMATISKA FÖRENINGEN I FINLAND

AUKTION nr. 300

hålls den 18 och 19 januari 1992
på Hotell Marski, Helsingfors

Vid auktionen säljs bland annat:

- Olof Skötkonung penning
- 354 mynt från Vasa-ättens tid
- 14 dukater
- baltiska mynt från medeltiden
- stor Ryssland-samling

Auktionskatalogen erhålls genom att
inbetala senast den 15 december 75 kronor till svenskt postgiro nr 547 553-8,

NUMISMATISKA FÖRENINGEN I FINLAND

*Kenneth Jonsson skandinavisk
delegat i CIN –
Commission Internationale
de Numismatique*

Den elfte internationella numismatiska kongressen ägde rum i Bryssel i början av september med omkring 800 deltagare från hela världen. Ett uppmärksammat inslag var en eftermiddags-session om *Viking Age Coinage*. Våra vikingatida myntfynd anses med rätta som ett svenskt kulturarv av internationell betydelse.

Det omfattande internationella samarbetet inom mynt-, medalj- och penninghistoria leds av en kommitté på nio personer. Mandattiden är sex år med möjlighet till omval på ytterligare sex år. Kvalificeringsgrund är en avvägning mellan nationell- och ämnesmässig representativitet samt personliga kvalifikationer.

Professor Kolbjørn Skaare, Oslo, har varit skandinavisk delegat sedan 1979, den senaste sexårsperioden som president. Vid Brysselmötet valdes docent Kenneth Jonsson till ny skandinavisk delegat. Sverige har inte varit representerat i ledningen för CIN sedan mitten av 1960-talet, då chefen för Kungl Myntkabinettet, Nils Ludvig Rasmussen, av hälsoskäl i förtid tvingades avstå från sitt mandat.

Övriga medlemmar i den nya CIN-ledningen är Cecile Morrisson, Paris (president), Mark Jones, London (sekreterare), William Metcalf, New York, Peter Franke, Saarbrücken, Raymond Weiller, Luxemburg, Stanislaw Suchodolski, Warszawa, Ermanno Arslan, Milano och Leandre Villaronga, Barcelona (kassör).

Brita Malmer

Ordensutmärkelse

Ungerska republikens president har tilldelat Kungl Myntkabinetts medarbetare, förste antikvarien Tamás Sárkány, riddartecknet av Ungerska Republikens Stjärnorden. Ordenstecknet överlämnades vid en ceremoni på ambassaden i Stockholm. *SNT* gratulerar.

*Penningar och ära
locka många till att lära.*

SNT
har låga annonspriser
Utnyttja det!

ALINGSÅS NUMISMATISKA FÖRENING har möten första torsdagen i februari – april och oktober – december i Sparbankens filmsal kl 19.00. Upplysningar: tel 0302-130 69.

ESKILSTUNA NUMISMATISKA FÖRENING har möten på Nya Gästis kl 19.00 sista tisdagen i varje månad utom december. Auktion varje gång.

FAGERSTABYGDENS MYNTKLUBB sammanträder första helgfria måndagen i varje månad (utom i juli och augusti). Apollgården vid Almvägen, Fagersta. Tid: kl 19.00. Upplysningar: tel 0223-116 71.

FALU-BORLÄNGE MYNTKLUBB. Möteslokaler Borlänge, biblioteket Borganäsvägen, Falun, Kristinegården, Kristinegatan 9-11. Dalen 4, Borlänge. Uppl tel 0243-258 56. 11/12 18.30 Månadsmöte. "Klappbyttarkväll"

GÖTEBORGS NUMISMATISKA FÖRENING. Auktionsmöten med föredrag hålles andra måndagen i månaden kl 18.45 i Traktören (Tr), Köpmansgatan 20. Studiecirkelarna möts i klubblokalen (KL), Skeppsbron 4V, 18.30. Medaljcirklarna 1:a onsd och Fotocirkeln 3:e onsd. Antik- och Medeltidsektionen 4:e torsd och Utlandscirkeln sista sista tisd i månaden. GNF, Box 5289, 402 25 Göteborg. Kontaktman: Bo Nordell, 031-17 79 70 (dagtid). Anbud: Anders Falk, 031-13 31 41. 4/12, 18.30, Medalj i KL. L Linge: "Renässansens konstideal." Dior visas av B Holmén. Kaffe. L. Klaesson: "1:a Maj-medaljer"; 9/12, 13.00, Möt Carl-Axel Lindblom! Medtag något intressant. Kaffe; 9/12, 18.45, årsmöte i Tr. C-A Lindblom: "50 år som myntsamlare"; 11/12, 18.30, fotoc i klubblokalen.

HALMSTADS MYNTKLUBB har möten med auktion i Klara-salen kl 18.30 den första måndagen i varje månad utom juli – aug. Upplysningar: 035-12 96 76.

HÖÖRS MYNTKLUBB har möte med auktion i Höörs Plåts matsal den andra torsdagen i varje månad utom juni – aug. Upplysningar: Evert Olofsson 0413-221 51.

KALMAR MYNTKLUBB har möten första helgfria måndagen i varje månad (utom juni, juli och augusti) kl 19.00 i SPF lokal, S. Långgatan 39, Kalmar. Upplysningar: tel 0480-159 29, 733 30. Auktioner.

KARLSKOGA NUMISMATISKA FÖRENING har möten andra onsdagen i varje månad (utom juni, juli och aug.) kl 19.00 i S-E-Banken, Torget, Karlskoga. Auktioner vår och höst. Upplysningar 506 41 eller 365 39.

KATRINEHOLMS MYNTKLUBB har möten första helgfria onsdagen i varje månad i SPF-lokalen, Djulög. 51, Katrineholm. Upplysningar: tel 0150-210 45 el 151 00.

MYNTKLUBBEN KLIPPINGEN har myntträff första tisdagen i jan.–april, sept.–dec. Lokal: G. A. skolans matsal, S. Järnvägsgatan, Sundsvall. Information om mynt, värdering, auktion, lotterier. Köp och sälj. Tel. 060-55 64 18, 11 35 03.

LUNDS NUMISMATISKA FÖRENING. Myntträffar med aktiviteter och auktion kl. 19.15 4/12 i "Utbildningshuset", Åkergr. 1, Lund. Upplysningar: vard 046-14 43 69 kvällar 046-12 25 93.

FÖRENINGEN NORDVÄSTMYNT håller sammanträde med auktion i Folkets Hus, Klippan, kl. 19.00, andra fredagen i varje månad. Upplysningar och auktionslista tel. 0451-132 88.

NOLA MYNTKLUBB har möten 3:e tisdagen varje månad augusti – april, utom december. Lokal: Nolas skolan sal 316, Örnsköldsvik. Uppl. tel 0660-166 48 eller 0660-402 20.

NORRKÖPINGENS MYNTKLUBB har möte med auktion kl 19.00 tredje tisdagen varje månad utom i maj – augusti i Ektorps fritidsgård. Auktionsvisning börjar kl 18.00. Även icke medlemmar är välkomna. Beställ lista på tel 011-12 50 12.

NÄSSJÖ MYNTKLUBB har möte med auktion på Gustavssons Trafikskola, Rådhusgatan 33, Nässjö sista tisdagen i varje månad utom dec, juni – juli. Upplysningar: tel 0383-158 35 kl 07.00-09.00.

SAMLARKLUBBEN NUMIS. Skellefteå har möten första torsdagen i varje månad i NV-huset, konferensrummet. Upplysningar: tel 0910-186 80.

SANDVIKEN-GÄVLE MYNTKLUBB har möten kl 19 första onsdagen i varje månad (ej juli – augusti). Lokal: Valbo Kommunhus. Upplysningar: tel 026-18 18 36.

SIGTUNA MYNTKLUBB har möten onsd 4/12 kl 19.15 i klubblokalen Rosersbergsvägen 27 B i Rosersberg (auktioner, lotterier, bytesverksamhet mm). Klubblokalen öppen helgfri onsd 13.00-17.00 sept – maj (auktionsobjekt och bibliotek). Uppl 0760-381 90.

MYNTKLUBBEN SKILLING BANCO, Linköping, har möten andra helgfria torsdagen i varje månad (utom maj – augusti) i Huvudbiblioteket, Hunnebergsgatan 8, Linköping i Lindblomsrummet 1 tr upp kl 18.30-21.00. Årligen anordnas en antik- och samlarmässa samt en resa till Frimynt i Helsingborg. Upplysningar: tel 013-12 22 62.

SKÅNES NUMISMATISKA FÖRENING håller möten sista torsdagen i varje månad utom juni – augusti på IOGT, Kungsgatan 16 A. Klubblokalen: Kungsgatan 38 A, Malmö, håller öppet varje tisdag kl 19-21 under september – maj.

SKÖVDE NUMISMATISKA FÖRENING Lokal: Servicehuset Bagaren, Hertig Johansgatan 22 A, Skövde. Möten med auktion kl 16.00 den 8/12, 12/1, 16/2, 17/3, 21/4 (resa eller möte). Upplysningar: tel 0500-808 50 (Thord Lund).

SÖDRA DALARNAS MYNTKLUBB. Möten kl. 18.30 på Folkare fotoklubb, Teleg. 19, Avesta. Upplysningar: tel 0226-562 78.

TRELLEBORGS MYNTKLUBB har möte andra måndagen i månaden kl 18.30 i Sparbanken Skånes samlingsal, CB Friisgatan 4 A, Trelleborg. På programmet står auktioner, föredrag, lotterier mm. Upplysningar: tel 0410-241 31.

TÄLJE MYNTKLUBB, Södertälje, har möte i Wendelas rum, biblioteket Luna, kl 19.00 andra tisdagen i varje månad utom juni, juli, augusti och december. Upplysningar: tel 0755-102 03.

NUMISMATISKA KLUBBEN I UPPSALA har möten på Uppsala Universitets myntkabinett. Tid: 19.00. 10/12 föredrag; 21/1 föredrag; 18/2 auktion, Skandia, Drottninggata 1A; 17/3 årsmöte, föredrag; 14/4 föredrag. Upplysningar: 018-54 97 11.

VETLANDA NUMISMATISKA FÖRENING har möte med auktion sista fredagen i varje månad utom december på Kulturhuset, Storgatan 20, Vetlanda kl 19.15. Visning från kl 18.15. Upplysningar: tel 0383-158 35 kl 07.00-09.00.

VILLSTADORTENS MYNTKLUBB, Smålandsstenar, har möten andra måndagen i varje månad utom juni, juli och augusti. Föredrag och dyl följs av auktion. Servering. Upplysningar: tel 0345-112 95. Lokal: Biblioteket, Smålandsstenar (källarlokalen).

VÄRENDIS NUMISMATISKA FÖRENING. Upplysningar: 0470-731 14.

VÄSTERBERGSLAGENS MYNTKLUBB har möten första torsdagen varje månad oktober-maj kl 19.00. Gamla Bangatan 45, Ludvika.

VÄSTERÅS MYNTKLUBB har möten på kafeterian, Vallby friluftsmuseum kl 19.00 första onsdagen i månaden. Närvarolotteri vid varje möte. Upplysningar: tel 021-757 87 (efter kl 18).

ÖREBRO NUMISMATISKA FÖRENING har möten i M-lokalen, Järntorgsgatan 3. Upplysningar: tel 019-13 52 13.

AUKTIONER

SVENSKA

1991

Dec 8 Stockholm, Frimärkshuset

UTLÄNDSKA

1991

Dec 5-6 London, Glendining's
12-13 London, Glendining's
14 Helsingfors, Holmasto

1992

Jan 18-19 Helsingfors, Numismatiska
Föreningen i Finland
28-30 Basel, SBV
Febr 11-13 Osnabrück, FR Künker
Mars 16 London, Spink
April 6 London, Spink
22-23 Paris, SBV
Maj 1 London, Spink
26-27 Frankfurt/M, SBV
Juni 9 London, Spink

MEDALJNYTT

Ny medalj från SNF

Med anledning av att det i år är 300 år sedan Elias Brenner utgav sitt mästerverk *Thesaurus Nummorum* har Svenska Numismatiska Föreningen beslutat att hedra denna numismatiska händelse bli genom att slå en medalj. Medaljen, som återges här i skala 1:1 (45 mm), är modellerad av konstnären Ernst Nordin och återger på åtsidan Elias Brenner efter ett självporträtt från 1696; framsidan visar titelbladet till *Thesaurus* med den latinska inskriften: ANNO IVB. SAEC. TERCENT. OPERIS PRIM. NVMISM. SVEC. MCMLXXXI SOC. NVM. SVEC. CVD. FEC. (Med anledning av trehundraårsjubileet av det första svenska numismatiska bokverket lät Svenska Numismatiska Föreningen prägla denna medalj 1991.)

Medaljen kan endast beställas genom att före den 15 januari 1992 inbetala till SNF:s postgirokonto 15 00 07-3 för silverexemplar (925/1000 ca 55 g) 375,- och för guldexemplar (18 karat ca 80 g) 9.500,-. Efter den 15 januari 1992 kan inga fler beställningar göras. Prägling sker hos AB Sporrang i Norrtälje. CW Burmesters medaljfond har bekostat konstnärarvodet.

UN

MYNTNYTT

Under första kvartalet 1992 planerar riksbanken introduktionen av en ny 20-kronors sedel. Den gamla 50-kronors sedeln kommer liksom 10-kronors sedeln att gälla även i fortsättningen, vid sidan av den nya valören, men utgivningen upphör.

Huvudmotivet på sedelns framsida är ett porträtt av Selma Lagerlöf och på sedelns baksida finns en bild av Nils Holgersson på gåsen, flygande över skåneslätten. Sedeln är den sista i utgivningen av den nya serien svenska sedlar.

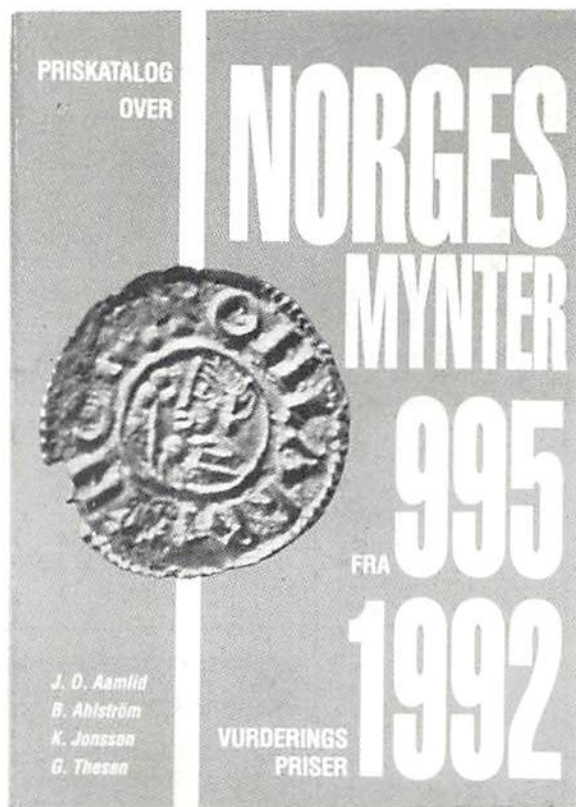
Under 1992 introducerar riksbanken också en helt ny nickelfri 50-öring. Även den gamla 50-öringen kommer att gälla, vid sidan av den nya, men utgivningen upphör.

Vid utgången av september 1992 upphör 10-öringen att vara lagligt betalningsmedel. Lägsta mynt i cirkulation blir därmed 50-öringen.

Sveriges Riksbank

I NÄSTA NR

inleds en serie artiklar av Hans-Jürgen Ulonska, Erfurt, över den svenska myntningen i Tyskland under 16-1700-talen.

Den första
kompleta
Norgekatalogen
i fickformat.
Samtliga typer
avbildade.

95:–

Vi emottager nu bättre material
till vårauktionen.

Sista inlämningsdag 11 januari 1992.

B. AHLSTRÖM MYNTHANDEL AB

Kungsgatan 28 – 30

Box 7662 • 103 94 STOCKHOLM

Tel: 08-10 10 10 • Fax: 08-11 30 75